

Behoefteonderzoek sportaccommodaties Dokkum

Eindrapport

Definitief

Gemeente Dongeradeel

Grontmij | Marktplan
Houten, 24 september 2008

Verantwoording

Titel : Behoeftesonderzoek sportaccommodaties Dokkum

Subtitel : Eindrapport

Projectnummer : 254525

Referentienummer :

Revisie :

Datum : 24 september 2008

Auteur(s) : F. Rinsema

E-mail adres : frans.rinsema@grontmijmarktplan.nl

Gecontroleerd door :

Paraaf gecontroleerd :

Goedgekeurd door :

Paraaf goedgekeurd :

Contact : De Molen 36-40
3994 DB Houten
Postbus 119
3990 DC Houten
T +31 30 634 48 00
F +31 30 635 00 70
info@grontmijmarktplan.nl
www.grontmijmarktplan.nl

Inhoudsopgave

1	Aanleiding en opdrachtformulering	4
1.1	Aanleiding	4
1.2	Opdrachtformulering	4
2	Ontwikkelingen.....	5
2.1	Demografische ontwikkelingen	5
2.2	Ontwikkelingen in de sport.....	6
2.2.1	Diversificatie in vraag en aanbod.....	6
2.2.2	Verenigingen belangrijk maar kwetsbaar.....	6
2.2.3	Sport als middel	6
2.2.4	Vergrijzende markt.....	7
2.2.5	Spreiding of clustering	7
2.2.6	Veranderende accommodatie-eisen.....	7
2.2.7	Gevolgen voor het gebruik van sportaccommodaties	8
2.3	Sportdeelname.....	8
2.4	Plannen en ambities	9
3	Accommodaties	12
3.1	Overzicht sportaccommodaties in Dokkum	12
3.2	Gebruik, bezetting en vraag.....	13
3.2.1	Binnensportaccommodaties.....	13
3.2.2	Buitensportaccommodaties.....	14
3.3	Kwaliteit.....	15
3.3.1	Binnensport.....	15
3.3.2	Buitensport.....	15
3.4	Exploitatie.....	16
4	Confrontatie vraag, aanbod en ontwikkelingen.....	17
4.1	Bestaande sportvoorzieningen	17
4.1.1	Binnensportaccommodaties.....	17
4.1.2	Voetbalvelden	18
4.1.3	Korfbalveld	19
4.1.4	Tennisbanen	20
4.1.5	Zwembad	20
4.1.6	Fitnessaccommodaties	21
4.2	Kansen voor nieuwe voorzieningen	21
4.2.1	Atletiekaccommodatie.....	21
4.2.2	Wellnessaccommodaties	22
5	Voorlopige toekomstrichtingen.....	23
5.1	Visie	23
5.2	Uitwerking	24
5.2.1	Model 1 Lokale behoefte, efficiënt ruimtegebruik	24
5.2.2	Model 2 Regiosportcentrum.....	27
5.2.3	Resumerend overzicht	32
5.3	Hoe verder?	32

1 Aanleiding en opdrachtformulering

1.1 Aanleiding

Gelet op een aantal ontwikkelingen in de stad Dokkum acht de gemeente Dongeradeel het wenselijk om de sportvoorzieningen te concentreren. Hiertoe wil de gemeente inzicht hebben in de benodigde (toekomstige) capaciteit van de binnen- en buitensportaccommodaties in Dokkum.

Aan de wens om sportvoorzieningen te concentreren ligt een aantal overwegingen ten grondslag:

- sporthal De Trimmer is 40 jaar oud moet groot onderhoud ondergaan: de kosten hiervan bedragen circa € 1,2 miljoen waardoor de vraag rees of de investering niet beter kon worden gedaan in nieuwbouw. Daarnaast hebben de directies van de scholen voor voortgezet onderwijs, Piter Jelles en het Dockinga College, de hoofdgebruikers van de hal, veiligheidsknelpunten op te lossen en de wens geuit voor een situering van de sporthal op of nabij de scholenlocatie. Daarbij willen de scholen ook een buitenaccommodatie;
- het gymlokaal in de Hoedemakerspolder is verouderd en is toe aan modernisering. Daarbij speelt de gemeentelijke zorgplicht voor het adequaat huisvesten van het bewegingsonderwijs een belangrijke rol;
- de bestaande loopgroepen hebben aangegeven behoefte te hebben aan een accommodatie voor de hardloopsport;
- van particuliere zijde (Palestra) is belangstelling getoond voor de realisatie van een fitness/welnesscentrum bij het zwembad;
- door uitbreiding van de stadscamping Harddraverspark is korfbalvereniging De Granaet in de verdrukking. Een tijdelijke oplossing voor het huisvestingsprobleem van de vereniging is gevonden in het Tolhuispark;
- de bestuursovereenkomst met het AZC wordt per maart 2009 beëindigd. Het college heeft aangegeven dat concentratie van sportvoorzieningen in het gebied Tolhuispark/AZC-locatie goed in het gemeentelijk beleid past;
- situering van de sporthal en de gymzaal zou goed te combineren zijn met de sportfuncties van het Tolhuispark, waarbij ingespeeld kan worden op de grote behoefte van scholen voor situering van deze voorzieningen op of nabij de onderwijslocatie;
- de locatie Harddraverspark heeft grote potenties. Ruime inpassingmogelijkheden ontstaan na verplaatsing van een aantal van de bestaande sportvoorzieningen naar de zuidkant van Dokkum.

1.2 Opdrachtformulering

Het haalbaarheidsonderzoek moet inzicht geven in de fysieke, financiële en sporttechnische eisen en voorwaarden voor de ontwikkelingsmogelijkheden. Het behoefteonderzoek, de eerste fase van het haalbaarheidsonderzoek, moet een beeld geven van de huidige en toekomstige behoefte aan sportaccommodaties in Dokkum. Tevens moeten ontwikkelingsrichtingen worden gegeven voor een toekomstige concentratie van sportaccommodaties in de toekomst.

2 Ontwikkelingen

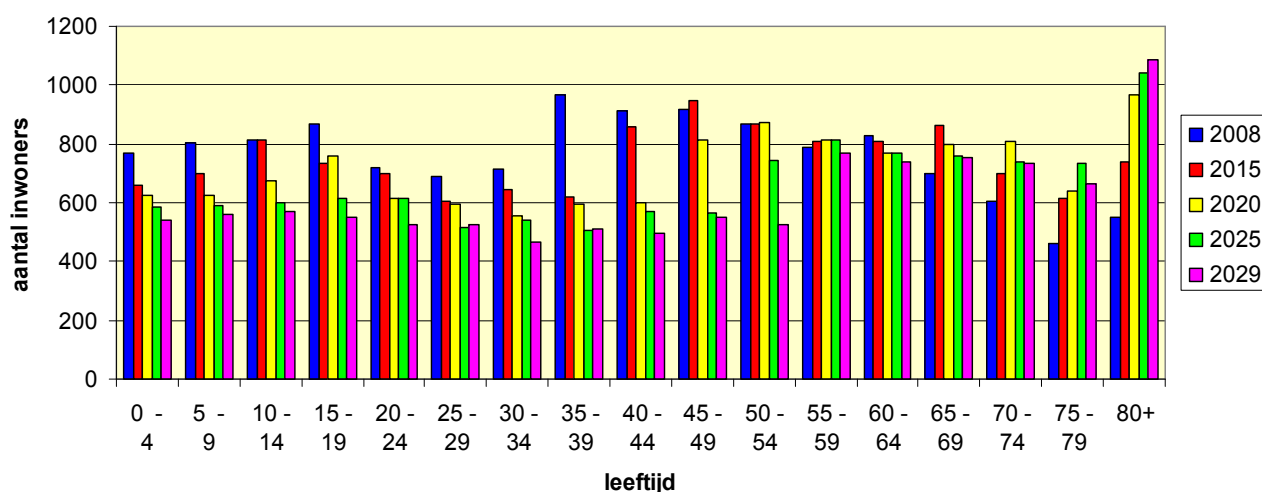
In dit hoofdstuk gaan we in op een aantal die van invloed zijn op de behoefte aan sportaccommodaties in Dokkum. We gaan achtereenvolgens in op:

- bevolkingsontwikkelingen in Dongeradeel en in het bijzonder Dokkum;
- de sportdeelname;
- ontwikkelingen op sportgebied;
- ambities van sportorganisaties.

We geven daarbij tevens aan wat de gevolgen van die ontwikkelingen kunnen zijn voor het gebruik van de sportaccommodaties.

2.1 Demografische ontwikkelingen

In onderstaande figuur is de verwachte bevolkingsontwikkeling tot en met 2029 weergegeven.

Bron: PVG

Tussen 2008 en 2029 wordt in Dokkum een bevolkingsafname verwacht van 19% (van 13.000 inwoners naar 10.600). Die afname komt vooral voor rekening van de leeftijdscategorieën tot en met 54 jaar. De afname in die groep is naar verwachting 36%. Daarentegen neemt de groep 55+ juist sterk toe volgens de prognose. Vooral de groep 70+ groeit sterk: +54%. In 2029 is volgens de prognose bijna een kwart van de bevolking 70 jaar of ouder. De bevolking neemt dus in omvang af en vergrijsst. Daarbij valt op dat het aandeel oudere ouderen het sterkst toeneemt. De inwoners hebben gemiddeld een langere levensverwachting, een verschijnsel dat ook wel dubbele vergrijzing wordt genoemd.

Gevolgen voor het gebruik van de sportaccommodaties

De ontwikkelingen in de bevolkingsomvang en -samenstelling hebben gevolgen voor het voorzieningenniveau in Dokkum. Het draagvlak voor een groot aantal voorzieningen (van winkels tot wijkgebouwen) krimpt, hoewel voor sommige voorzieningen het draagvlak juist groter wordt (bijvoorbeeld zorgvoorzieningen). Waar staan de sportaccommodaties in dat opzicht?

- De meeste binnensportaccommodaties worden overdag gebruikt door het basis- en het voortgezet onderwijs. Uit leerlingenprognoses blijkt dat de basisgeneratie (4-12 jaar) 20 jaar met 30% (circa 400 kinderen) zal afnemen. Tenzij het aantal lesuren bewegingsonderwijs sterk zal toenemen, zal het gebruik van de binnensportaccommodaties navenant afnemen. Bij het voortgezet onderwijs is een vergelijkbare ontwikkeling te verwachten. Vooral na 2015 zal dat in het gebruik van sportvoorzieningen merkbaar zijn.
- De belangrijkste doelgroepen voor de georganiseerde sport nemen in omvang af. Met minder jeugd en minder jong volwassenen zal de vraag naar sportaccommodaties vanuit de georganiseerde sport afnemen.

Over het algemeen kunnen we concluderen dat door de bevolkingsontwikkelingen het draagvlak voor de huidige binnensportvoorzieningen minder wordt, als je er althans vanuit gaat dat alle overige omstandigheden gelijk blijven. Over die overige omstandigheden in de volgende paragrafen meer.

Deelconclusies

- De bevolking neemt in omvang af, in het bijzonder na 2015.
- Vooral na 2015 vindt de grootste ontgroening en vergrijzing plaats.
- Met name op de langere termijn heeft dat tot gevolg dat er minder vraag zal zijn naar sportvoorzieningen.

2.2 Ontwikkelingen in de sport

Een aantal vormen van sportieve activiteiten zal als “mode” kunnen worden gezien, waarbij sprake is van een (kortstondige) piek aan beoefenaars. De vraag is of hierop in te spelen is en of een gemeente de aangewezen factor is om als aanbieder/initiator op te treden. Een tweede belangrijk aspect bij de behoeftebepaling aan sportfaciliteiten is het “kip en ei dilemma”: wordt het aanbod aan voorzieningen aangepast of afgestemd op een vraag, of wordt via een specifiek (nieuw) aanbod juist een vraag (behoefte) gecreëerd? Toch kunnen diverse trends worden gesignaleerd die het sportaanbod - ook in Dokkum- mede bepalen.

2.2.1 Diversificatie in vraag en aanbod

Het aanbod aan vrijetijdsbestedingsmogelijkheden in Nederland is sterk gegroeid. Aangezien de omvang van vrije tijd niet of nauwelijks is veranderd, moet de consument (vanwege tijd en financiële middelen) keuzes maken. Er is een toenemende tendens om vormen van (sportieve) vrije tijdsbesteding (eenmalig) te “beleven”. Er is sprake van “zapgedrag”. Door de bereikbaarheid van de wereld vanuit de huiskamer (internet) is de moderne mens op de hoogte van alle mogelijkheden. De moderne mens sport en beweegt waar, wanneer, hoe en met wie hij wil. Mede daardoor is de vraag naar bijvoorbeeld fitnesscentra toegenomen. Hier kunnen bezoekers terecht op tijden dat ze zelf willen en kunnen ze zelfstandig hun sport beoefenen.

2.2.2 Verenigingen belangrijk maar kwetsbaar

Ondanks dit “zapgedrag” blijft de (traditionele) sportvereniging een belangrijke sportaanbieder. De sportvereniging biedt doorgaans tegen een lage contributie sportieve activiteiten aan. Vele duizenden vrijwilligers zetten zich hiervoor wekelijks in. Juist deze vrijwilligers vormen het grote punt van zorg voor de Nederlandse sport. Gebrek aan vrijwillig kader, de toenemende wet- en regelgeving voor verenigingen en de eisen aan sportbestuurders zijn zaken die prioriteit krijgen bij alle koepelorganisaties en sportondersteuners. Ook uit het verenigingsonderzoek “Geef me de 5” blijkt dat verenigingen uit de noordelijke Friese gemeenten met deze problemen kampen.

2.2.3 Sport als middel

De Nederlandse overheid heeft de “sport als middel” gedachte sinds enige jaren omarmd. Ook voor 2008 zijn weer nieuwe impulsmaatregelen aangekondigd. Sport wordt gezien als “Haarlemmerolie” voor uiteenlopende maatschappelijke doelen. Sport en gezondheid staan hoog in het vaandel, met name voor de inactieve jongeren die liever achter een pc of tv zit en de oudere die vooral niet sociaal geïsoleerd mag raken en zo lang mogelijk actief moet leven. Gezondheid is daarbij een belangrijk aandachtspunt. Overgewicht is de afgelopen jaren flink toegenomen in alle leeftijdscategorieën en Friesland wijkt niet af van dat landelijke beeld. In

Dongeradeel en omliggende gemeenten is mede door de relatief lage sociaal-economische status de gezondheidsprognose nog slechter. De gemeente Dongeradeel wil via deelname aan de Breedtesportimpuls en de BOS Impuls sport als middel inzetten om sociale en gezondheidsdoelen te bereiken. Uit evaluaties blijkt dat landelijk de sportdeelname mede door dit soort acties wel is gegroeid, maar veelal nauwelijks heeft geleid tot een structurele toename van het aantal verenigingslidmaatschappen.

2.2.4 Vergrijzende markt

Nederland vergrijst. Ook in de behoefte aan sportvoorzieningen zal dit merkbaar zijn. Er zullen voldoende faciliteiten (vooral in de openbare ruimte) voor handen moeten zijn om de “life time sporten” te kunnen beoefenen: zwemmen, tennissen, wandelen, joggen, nordic walking, fietsen, golfen, jeu de boules, bowls, et cetera.

2.2.5 Spreiding of clustering

Hoewel de mens steeds mobieler lijkt te worden (grotere afstanden woon-werkverkeer, verre vakanties), willen de meeste mensen de sport- en recreatievoorzieningen om de hoek. Vooral voor de groeiende groep oudere inwoners is dit van groot belang. Anderzijds worden sportvoorzieningen steeds vaker ondergebracht in multifunctionele accommodaties. Dit betreft dan niet alleen de clustering van sportaccommodaties onder één dak, maar juist ook sport in combinatie met sociaal-culturele voorzieningen, scholen, kinderopvang of zelfs woningbouw. Voorbeelden zijn de ontwikkeling van concepten als het Cultuurhuis, de Brede School en het Bewegingshuis (combinatie woningbouw – sportaccommodaties Zwolle).

2.2.6 Veranderende accommodatie-eisen

De onderwijskundige en sporttechnische kwaliteit van gymlokalen behoeven op termijn verbetering. Daartoe strekkende aanbevelingen van landelijke belangenorganisaties KVLO (docenten lichamelijke opvoeding) en de VSG (portefeuillehouders en ambtenaren sportbeleid), vervat in een rapport “De gymaccommodatie, gebruik, waardering en toekomst”, zullen serieus genomen dienen te worden. Het betreft aanbevelingen over andere afmetingen, inrichting en inventaris dan volgens de gedateerde VNG-normen, waardoor een kwalitatief beter gebruik, zowel door het bewegingsonderwijs als door sportverenigingen en buurt -en wijkgroepen mogelijk wordt. Tegelijkertijd zien we dat er nog veel lokalen zijn met traditionele afmetingen. Dat zal voorlopig nog niet veranderen. Scholen en sportverenigingen kunnen daar zeker nog mee uit de voeten, al zijn de mogelijkheden beperkter dan bij de nieuwere voorzieningen. Veel hangt echter ook af van de kwaliteit en de creativiteit van de leerkracht of trainer.

Naast de ontwikkeling van ruimer opgezette en daardoor breder inzetbare gymzalen zien we ontwikkeling naar meer specialistische eisen vanuit diverse sporttakken. Er ontwikkelen zich nieuwe sporttakken (beachvolleybal/-voetbal) die een nieuw soort accommodatie vereisen en buitensporten zoeken een winters alternatief. Het aantal specialistische turnhallen breidt zich langzamerhand uit. Topsport mag zich verheugen in een groeiende belangstelling, maar het aantal accommodaties dat aan de vaak ruimere eisen voldoet blijft sterk achter en laat verenigingen met topsportambities met een knelpunt achter. Bij de buitensport zien we een ontwikkeling naar multifunctioneel gebruik door toepassing van kunstgras. Daartegenover staan echter de specifieke eisen vanuit de sportbonden die multifunctionele toepassing tegenwerken. Langzamerhand verschijnen echter ook daar nieuwe initiatieven, zoals gecombineerd voetbal en korfbal of voetbal en cricket.

Wat zwembaden betreft: zwembaden zijn financieel onrendabele sportvoorzieningen. Een goede positionering is relevant voor het voortbestaan van een zwembad. De markt bepaalt de kansen voor een zwembad en het inspelen op deze kansen is de kunst. Zo kan afweging worden gemaakt tussen een grootschalig, multifunctioneel complex of een meer gespecialiseerde zwemvoorziening. Belangrijk is daarbij de positionering in de regio. Verder moet een zwembad mogelijkheden bieden om in te spelen op nieuwe innovatieve zwemproducten. Een zwembad moet dus voldoende flexibel zijn. Eventueel kan daarbij de combinatie met andere functies versterkend werken. Combinatie met commerciële voorzieningen kan daarbij in potentie exploitatieverbeterend zijn. De private belangstelling voor exploitatie van een zwemvoorziening kan daarmee worden vergroot.

2.2.7 Gevolgen voor het gebruik van sportaccommodaties

- We zien dat het moeilijker wordt voor verenigingen om haar activiteiten georganiseerd te krijgen (onvoldoende vrijwilligers, sporttechnisch kader). Ook in Dokkum leidt dat naar verwachting tot knelpunten. Een gevolg daarvan is onder meer het indikken van uren en daarmee een afnemende vraag. Naast de veranderende bevolkingssamenstelling is dat een bedreiging voor het gebruik van sportaccommodaties in Dokkum. De ervaring leert dat verenigingen die pro-actief de markt opgaan, bijvoorbeeld door lessen op scholen te verzorgen, stand weten te houden en tegen de trend in te groeien.
- Wat betreft het segment ouderen: door de sterk groeiende omvang en een veranderde vrijetijdsbesteding zal de vraag naar sportmogelijkheden vanuit deze doelgroep stijgen. Het accent zal komen te liggen op sport- en bewegingsmogelijkheden overdag en in de directe woonomgeving. Juist in binnensportaccommodaties komt overdag naar verwachting steeds meer ruimte beschikbaar, een kans derhalve.
- Dokkum heeft vooral traditionele, op brede wedstrijdsport en trainingen gerichte accommodaties. De basis is daarmee aanwezig, maar een veranderend sportlandschap stelt steeds meer eisen aan het aanbod. Een aanbod dat achterblijft bij de vraag heeft zeker ook gevolgen voor de vraag en daarmee de deelname aan sport in Dokkum.

Deelconclusies

- De sportverenigingen zijn minder populair dan 15-20 jaar geleden. Dat heeft negatieve gevolgen voor het ledental, het vrijwillig kader en daarmee voor de behoefte aan sportaccommodaties.
- Er ontstaat ook een nieuwe vraag: de groep oudere sporters groeit. Hun sportbehoefte is anders.
- Kortom: het sportlandschap verandert. Andere doelgroepen, andere behoeften, andere accommodaties, al blijft een belangrijk deel van de traditionele behoefte gewoon in stand.

2.3 Sportdeelname

Op basis van de enquête en aanvullend onderzoek hebben we een overzicht opgesteld van actuele ledentallen (2008) van de Dokkumer sportverenigingen:

Vereniging	Sport	Aantal leden
Be Quick	voetbal	640
vv Dokkum	voetbal	240
gv Adundo	gymnastiek	160
BC Oostergo	badminton	70
BC Rebound	basketbal	85
cgv Excelsior	gymnastiek	246
kv De Granaet	korfbal	170
TC Dokkum	tennis	460
De Klevers	volleybal	15
Loopgroep Dokkum	hardlopen	30
Loopgroep Veenker	hardlopen	100
VC Grado	volleybal	112
Boreas	handboogschieten	24
TTV Dokkum	tafeltennis	33
DoDaDo	G-voetbal	23
De Roeken DVC	volleybal	140
	Totaal	2548

De meeste verenigingen spreken van een stabiel ledental in de afgelopen 10 jaar, bij enkele verenigingen is sprake van een lichte terugloop. De voetbalverenigingen en de korfbalverenigingen geven aan juist een toenemende belangstelling te hebben. Hetzelfde beeld komen we tegen als we naar de toekomstverwachtingen kijken. De stabiele clubs verwachten dat dat zo blijft, met mogelijk een lichte afname, de groeiende clubs verwachten verdere toename.

De gevolgen voor het gebruik van de accommodaties zijn op basis van de verwachtingen van de verenigingen voor de hand liggend; een stabiel gebruik, met uitzondering van de voetbal- en korfbalverenigingen die een intensiever gebruik verwachten. Wat voetbal en korfbal betreft zien we landelijk een ontwikkeling waarbij die sporttakken groeien. In Dokkum is dat dus ook zo. Voetbal profiteert vooral van de toenemende belangstelling van het damesvoetbal, korfbal profiteert van het imago als familiesport.

Op basis van de eerder beschreven ontwikkelingen verwachten we op langere termijn onder verder gelijkblijvende omstandigheden eerder een afname van ledentallen.

Deelconclusie

- Het ledental van de Dokkumer sportverenigingen is de afgelopen jaren redelijk stabiel geweest. Onder invloed van met name demografische ontwikkelingen is op langere termijn een afnemende vraag te verwachten. Bij sommige sporten zal dit duidelijker merkbaar zijn dan voor andere.

2.4 Plannen en ambities

In de aanleiding voor het onderzoek is een aantal ontwikkelingen of ambities genoemd die kunnen leiden tot veranderingen in de Dokkumer infrastructuur. Aanvullend daaraan is in een aantal gesprekken vastgesteld tot waar die ambities reiken en op welke wijze ze in de ingezette ruimtelijke ontwikkeling van Dokkum passen. Hieronder gaan we in op de concrete wensen en ambities voor sportaccommodaties in Dokkum.

Tolhuisbad

Exploitant Optisport spreekt van een goed lopende exploitatie ten aanzien van het zwembad. Het sauna/stoombadgedeelte loopt echter niet naar wens. Het bezoek aan deze voorzieningen valt tegen omdat de voorzieningen niet voldoende tegemoetkomen aan de hoge kwaliteitseisen die gasten daar heden ten dagen aan stellen. De verwachting is dan ook dat het huidige geringe bezoek niet kan worden vergroot. De kwaliteit, service en uitstraling zijn hiervoor te gering.

Optisport heeft dan ook plan ontwikkeld en uitgevoerd om dit gedeelte van het complex te herontwikkelen tot kleinschalige fitnessvoorziening van totaal 300 m². De verwachting is dat een ander, nieuw publiek aan de bezoekersgroep kan worden toegevoegd als er droge fitness-, aerobics- en bewegingsactiviteiten worden georganiseerd in combinatie met natte activiteiten. Droge fitness- en aerobicsactiviteiten trekken doorgaans een iets ander publiek dan een zwembad, maar sluiten daar toch goed op aan. Dankzij het gemeenschappelijke gezondheidselement ontstaan er mogelijkheden voor combinaties met zwemactiviteiten, sauna en horeca. Het Tolhuisbad kan zich daarmee onderscheiden van de concurrentie op zwembad en rekent op een versteviging van de exploitatie.

Hardloopvoorzieningen

De loopsport is de snelst groeiende tak van atletiek in Nederland. Maar liefst vier miljoen Nederlanders lopen, de meesten individueel. Ook de behoefte aan meer begeleiding en veilige loopvoorzieningen groeit. Door de hype die er momenteel bestaat om meer en gezond te bewegen is het aantal loopgroepen bij verenigingen enorm gegroeid. Ook de loopgroepen die spontaan in den lande zijn ontstaan en niet zijn verbonden aan een atletiekvereniging, groeien enorm. Denk daarbij aan loopgroepen die vanuit een sportschool starten of vrije loopgroepen die in steden en dorpen ontstaan en zich alleen bezig houden met wegatletiek op de openbare weg.

De groepen begeven zich veelal op de openbare weg en gebruiken vaak fietspaden en openbare weg. In bossen en parken wordt gebruik gemaakt van fietspaden en/of wandelpaden. De veiligheidseisen die daarmee samenhangen, moeten strikt worden opgevolgd wil men voorkomen dat die veiligheid anders in gevaar komt.

Ook Dokkum kent een actieve loopgroep met een gemaximeerd aantal van 30 leden. Verder is sport- & loopadviesbureau Hugo Veenker in Dokkum en omgeving actief met hardloopactiviteiten. Daarnaast zijn er andere loopgroepen (onder meer SV Friesland) en natuurlijk vele individuele lopers actief.

Er is naar verwachting een grote groep hardlopers in Dokkum en omgeving. Uitgaande van landelijke kengetallen gaat 20-25% van de inwoners van Dongeradeel, wel één keer per maand of vaker hardlopen. Dat zijn dus zo'n 5.000-6.000 hardlopers. Zij kunnen nu uitsluitend terecht op de openbare weg. Met name in de wintermaanden brengt dat veiligheidssknelpunten met zich mee. Mede daarom is de wens geopperd een atletiekbaan te realiseren. Daarmee ontstaan niet alleen mogelijkheden om een veilige beoefening van de hardloopsport te faciliteren. Diverse loopgroepen (loopgroep Dokkum, SV Friesland en anderen) kunnen de hardloopbaan benutten als trainingsvoorziening, maar kan tevens worden ingespeeld op andere wensen:

- Loopadviesbureau Hugo Veenker ziet mogelijkheden voor een meer volwaardige atletiekbaan gericht op de gehele noordoosthoek van Friesland. Voor atletiek zijn de inwoners van deze regio nu aangewezen op Leeuwarden of Drachten. Met name voor de jeugd vormt die afstand een grote belemmering. Zowel voor de jeugd als voor oudere sporters is een atletiekbaan met voorzieningen voor vrijwel alle atletiekonderdelen een aanvulling op het bestaande sportaanbod in de regio. Veenker ziet naast de traditionele hardloop- en atletiekactiviteiten mogelijkheden voor bijvoorbeeld schoolactiviteiten, schoolclinics, naschoolse sport en seniorenactiviteiten (hardlopen, wandelen, nordic walking). Verdere optimalisering is mogelijk via bedrijfssport en sportevenementen. Het loopadviesbureau geeft te kennen de exploitatie en het beheer van een atletiekbaan op zich te willen nemen.
- Scholen voor voortgezet onderwijs geven te kennen dat een atletiekbaan met faciliteiten voor verspringen, hoogspringen, speerwerpen en kogelstoten veel meerwaarde heeft voor het bewegingsonderwijs. In de huidige situatie zijn de mogelijkheden voor buitengym slecht (te klein veld, slechte kwaliteit) en is het aantal te beoefenen sporten te klein. Een initiatief voor een atletiekbaan, met mogelijkheden voor diverse atletiekonderdelen en een multifunctioneel te gebruiken middenterrein voor andere sportvormen, wordt door de scholen ondersteund.

Fitness en wellness

Dokkum kent twee grote fitnessondernemingen. De markt is daarmee bijna volledig gedekt. Fitnesscentrum Fitworld heeft vooralsnog geen ambities voor verdere uitbreiding. Palestra geeft aan binnen de huidige locatie onvoldoende mogelijkheden te hebben om kwalitatief te verbeteren. In de huidige situatie gebruikt Palestra 1.250 m² (bvo), de wens is om uit te breiden naar 2.000 m². Bovendien zit er nog wel wat rek in de huidige regionale fitnessmarkt. Daarbij ziet Palestra voordelen bij een vestiging die gecombineerd is met andere sportvoorzieningen, zoals sporthal, sportvelden en bijvoorbeeld een skeelerbaan. Er kan dan een all-in-one concept worden geboden waarbij sporters binnen een complex diverse sporten kunnen beoefenen, zonder diverse lidmaatschappen aan te moeten nemen.

Het combineren van sportvoorzieningen van diverse aard werkt versterkend en drempelverlagend in de ogen van Palestra. Zeker als het een goed bereikbare locatie betreft met kwalitatief goede voorzieningen. Zo kunnen gezinsleden gezamenlijk op het sportpark terecht en verschillende activiteiten uitvoeren. Er zijn synergievoordelen mogelijk, bijvoorbeeld bij het beheer (schoonmaak, onderhoud) en bij de inkoop (energie, horeca). De fitnessexploitant is gepolst naar de mogelijkheden om in combinatie met een fitnesscentrum ook het beheer van een nieuwe sporthal uit te voeren. Dat is echter alleen mogelijk als de gemeente het exploitatietekort dekt, zoals nu ook bij het zwembad het geval is. Per saldo zal het de gemeente naar verwachting weinig financieel voordeel opleveren.

De combinatie fitness-wellness vult elkaar goed aan. De wellnessvoorzieningen (te denken valt aan sauna, stoombad, massage, zonnebanken en andere op ontspanning gerichte voorzieningen) zijn daarbij een kwaliteitsverhogend aspect binnen het totale fitnessconcept. Naar een full service saunaconcept, puur gericht op ontspanning en beauty, maar zonder fitness, is in de regio Dokkum naar verwachting de vraag te gering. Dokkum valt al in het verzorgingsgebied van sauna's/thermen in Leeuwarden, Burgum en Franeker.

Binnensport

De binnensportaccommodaties hebben een goede bezetting. Gezien de ontwikkelingen op sportgebied en de bevolkingsontwikkelingen is te verwachten dat de huidige omvang van het aanbod tot op lange termijn voldoende zal blijven. Met name de kwaliteit van het aanbod baart zorgen. Zowel sporthal De Trimmer als gymzaal Hoedemakerspolder zijn technisch afgeschreven. De verenigingen zijn in het algemeen nog wel tevreden over sporthal De Trimmer, zo blijkt uit de enquête. Uit gesprekken met het Dockinga College en het Piter Jelles College blijkt dat de sporthal De Trimmer voor modern bewegingsonderwijs ongeschikt is. De hal kan niet worden gedeeld in aparte zalen (slechts een verrijdbare visuele afscheiding is mogelijk) en de akoestiek is zeer slecht, mede door de vrij liggende houten vloer. Verder is de ligging van de sporthal zeer ongunstig voor de scholen. De reistijd kan zeker in het vaarseizoen behoorlijk oplopen als gevolg van de openstaande Woudpoortbrug.

De wens gaat dan ook uit naar een nieuwe tweede sporthal, vergelijkbaar met De Doelstien, mogelijk een iets grotere maatvoering en deelbaar in drie zaaldelen. Van belang is dat er voldoende bergruimte aanwezig is voor de scholen. Een dergelijke sporthal vervangt dan tevens gymzaal Hoedemakerspolder. Fysiek kan de sporthal worden gecombineerd met ofwel het zwembad ofwel een nieuw te bouwen fitnessaccommodatie. Het ligt voor de hand om de sporthal bij het beheer van de genoemde voorzieningen te betrekken.

Overig

Andere voorzieningen waarvoor naar verwachting een vraag bestaat en die binnen een nieuw te ontwikkelen sportpark passen, zijn:

- Voorzieningen voor kinderopvang en buitenschoolse opvang, waarbij in samenwerking met de sportaanbieders een breed pakket aan naschoolse sport kan worden aangeboden.
- Ruimte voor fysiotherapie, in combinatie met sporthal, atletiekbaan en fitnessaccommodatie.

Los van de specifieke plannen en ambities op sportgebied, is het belangrijk om te constateren dat Dokkum wordt gezien als een Regiostad met een trekkersfunctie. De gemeenten Dongeradeel en Dantumadeel en de provincie Fryslân hebben samen de ambitie om meer en nieuwe werkgelegenheid te creëren en om Noordoost- Fryslân te veranderen in een groeiregio. Van belang hiervoor is een goede aansluiting van de regio op de rest van Nederland met de ontwikkeling van de Centrale As en het versterken van de 'trekkende' positie van Regiostad Dokkum. Het benutten en versterken van de gebiedskwaliteiten staat daarbij centraal. Als die groeiambitie kan worden verwezenlijkt, kan dat ook de functie als regionaal sportcentrum versterken. Bij die functie past een wat behoefte betreft stadsoverschrijdend voorzieningenaanbod.

Deelconclusies

- De behoefte aan een kwalitatief beter sportaanbod neemt toe.
- Vooral de schoolsport heeft behoefte aan betere voorzieningen.
- Er zijn kansen om Dokkum te ontwikkelen tot 'Regiosportcentrum'.

3 Accommodaties

Hoofdstuk 3 gaat in op de huidige sportaccommodaties. We geven allereerst een overzicht van de huidige sportaccommodaties in Dokkum. Vervolgens gaan we in op het gebruik, de bezetting en de vraag. Tot slot gaan we in op de kwaliteit van de accommodaties, waarbij vooral wordt ingegaan op de door de gebruikers ervaren kwaliteit.

3.1 Overzicht sportaccommodaties in Dokkum

Binnensport

Dokkum beschikt over twee sporthallen en drie gymzalen. Daarnaast is er een aantal andere binnensportvoorzieningen. Zo beschikt het Dockinga College over drie eigen gymzalen. Deze worden niet gebruikt door verenigingen. Verder zijn er twee fitnessaanbieders en een overdekt zwembad.

Gemeentelijke binnensportaccommodaties

- Sporthal De Trimmer, Harddraversdijk: 24x45x7m (b x l x h), deelbaar in twee zaaldelen door middel van net;
- Sporthal De Doelstien, Woudweg: 28,2x48x7m, deelbaar in drie zaaldelen door middel van vouwwanden;
- Gymzaal Hoedemakerspolder, Van Kleffenstraat, 11x22x5,5m;
- Gymzaal Ljurk, 12x21x5,5m;
- Gymzaal Kapellaan, 10x20x5,5m.

Particuliere binnensportaccommodaties

- Gymzaal Dockinga College, Rondweg West;
- 2 Gymzalen Dockinga College, Birdaarderstraatweg;
- Gymzaal SBO De Twine, Hantumerweg;
- Gymzaal J.J. Boumanschool, Hantumerweg.

Fitnessaccommodaties (particulier)

- Palestra, Hogedijken, 1.250 m²;
- Fitworld, Bocksmeulen, 1.300 m²;
- Bodde Bouman (fysiotherapie), Suiderbaanstraat, 190 m².

Zwembad (gemeentelijk, geprivatiseerd)

- Tolhuisbad, Tolhuispark: 25m bassin, recreatief bassin, zonnebanken, fitnessfaciliteiten.

Buitensport

De buitensportvoorzieningen in Dokkum zijn verdeeld over twee clusters:

Harddraverspark

- 2 natuurgras voetbalwedstrijdvelen, waarvan hoofdveld verlicht. Medegebruik bijveld voor kaatsen;
- 1 zand voetbaltrainingsveld met verlichting;
- Veld voor schoolgebruik;
- 3 gravel tennisbanen, verlicht, 4 french court tennisbanen, verlicht, 2 hard court tennisbanen.

Tolhuispark

- 3 natuurgras voetbalwedstrijdvelen, waarvan hoofdveld verlicht;
- 1 kunstgras voetbalveld (trainingen en wedstrijden), verlicht;
- 1 natuurgras voetbalveld, verlicht, ten behoeve van korfbal.

3.2 Gebruik, bezetting en vraag

3.2.1 Binnensportaccommodaties

Voor het gebruik en de bezetting van de gemeentelijke gymnastieklokalen en de sporthallen hebben we voornamelijk gekeken naar het doordeweekse gebruik. Dat vindt plaats op de volgende tijdstippen:

- overdag van 8.00-16.00 uur. Overdag worden de gymnastieklokalen en sporthallen grotendeels gebruikt door het onderwijs;
- daluren van 16.00-18.00 uur. Dit zijn de uren na de schooltijd en voor de uren waarop doorgaans de georganiseerde sport de binnensportaccommodaties benutten. Op naschoolse tijden tussen 16.00 uur en 18.00 uur kunnen sportverenigingen en andere organisaties gebruik maken van de zalen. Dat gebruik is in het algemeen beperkt: veel verenigingen zijn niet in staat om op die tijdstippen trainers vrij te maken. De populariteit van die uren is bij de verenigingen dan ook klein;
- avonduren van 18.00-22.00, het domein van de georganiseerde sport en andere organisaties (bijvoorbeeld muziekverenigingen).

De bezetting van de binnensportaccommodaties is als volgt:

Bezetting doordeweeks	Sporthal De Doelstien	Sporthal De Trimmer	Gymzaal Ljurk	Gymzaal Kapellaan	Gymzaal v. Kleffenstraat
8.00-16.00 uur	100%	90%	67%	63%	59%
16.00-18.00 uur	24%	50%	50%	88%	92%
18.00-22.00 uur	80%	88%	50%	93%	76%

De doordeweekse bezetting is goed tot zeer goed hoewel er hier en daar nog wat (versnipperde) vrije uren zijn. Een aantal verenigingen vraagt om extra uren in de sporthallen, zo blijkt uit de enquête. Daarbij gaat het vrijwel geheel om de prime time uren, van 19.00-21.00 uur. Die extra vraag is niet of nauwelijks op te vangen. Overdag is er intensief gebruik door het onderwijs, waardoor er voor andere gebruikers, zoals Scala weinig keus is.

De sporthallen kennen een betere bezetting dan de gymnastieklokalen. Dat is logisch: sporthallen zijn veel meer toegespitst op de eisen vanuit de diverse zaalsporten dan de gymnastieklokalen, die vooral zijn gericht op het bewegingsonderwijs. Sportverenigingen willen liever van sporthallen gebruik maken dan van gymnastieklokalen: meer ruimte, aanwezigheid van een ontmoetingsruimte (kantine) en mogelijkheden voor wedstrijden. Dat wil niet zeggen dat gymnastieklokalen voor gebruikers niet belangrijk zijn: als trainingsvoorziening - met name voor de jeugd - voldoen ze in functioneel opzicht goed. Vanuit de verenigingen (bron: enquête), en met name de verenigingen die een (beperkte) groei doormaken of verwachten, komt het signaal dat de huidige capaciteit onvoldoende is en dat er een derde sporthal gewenst is. Dat signaal betreft echter vooral de prime time (18.00-21.00) uren.

Er is nog voldoende aanbod beschikbaar in de eigen gymnastieklokalen van scholen. Deze worden echter zeer weinig ter beschikking gesteld aan derden, zoals verenigingen. Hieraan ligt ten grondslag dat het beheer van een accommodatie buiten schooltijden vaak te veel werk met zich meebrengt. Ook is de toegankelijkheid (soms via het schoolgebouw) een belemmering. Bovendien is de vraag niet zodanig groot, dat er een groot beroep op die zalen zal worden gedaan.

De gymnastieklokalen worden in het weekend weinig gebruikt: sportverenigingen verzorgen in het weekeinde doorgaans geen trainingen en de gymnastieklokalen zijn in het algemeen voor wedstrijden ongeschikt. De weekendbezetting van de sporthallen wisselt behoorlijk. De bezetting is erg afhankelijk van het competitieaanbod.

De hierboven gepresenteerde cijfers betreffen het hoogseizoen (zaalsportseizoen), grofweg van september tot en met april. Daarbuiten en in de schoolvakanties is de bezetting van de binnen-sportaccommodaties wat lager.

3.2.2 Buitensportaccommodaties

Per vereniging:

- Be Quick heeft op basis van bruto speeltijden een behoefte van vier wedstrijdvelen, uitgaande van 50% thuisspelende teams. De speelveldbelasting van de natuurgrasvelden is in de huidige situatie hoog. Het huidige aanbod dekt daarmee de vraag. Dat geldt niet voor de trainingsbehoefte. Uitgaande van de norm (KNVB) dat per 14 *senioren wedstrijdteam equivalenten (swe)*¹ een volwaardig trainingsveld beschikbaar moet zijn, beschikt Be Quick over te weinig voorzieningen. Be Quick heeft één volwaardig trainingsveld (het kunstgrasveld) voor 24 swe. Het aantal kleedruimten is momenteel 8, maar zal worden mogelijk worden uitgebreid naar 10 kleedkamers, mits Be Quick over voldoende middelen beschikt. Volgens de VNG-norm² zijn er in de huidige situatie voldoende kleedkamers. Volgens de KNVB-normen³ zijn er vier kleedruimtes te weinig.
- V.v. Dokkum heeft op basis van bruto speeltijden een behoefte van twee wedstrijdvelen, uitgaande van 50% thuisspelende teams. Het huidige aanbod dekt daarmee de vraag. Datzelfde geldt voor de trainingsvoorzieningen. V.v Dokkum heeft de beschikking over vier kleedruimten, Daarmee zijn er volgens de VNG-norm voldoende kleedkamers. Volgens de KNVB-normen zijn er twee kleedruimtes te weinig.
- Korfbalvereniging De Granaet heeft met één veld ter grootte van een voetbalveld voldoende ruimte ter beschikking in relatie tot het aantal teams. De vier kleedruimtes zijn voldoende.
- Tennisclub Dokkum heeft de beschikking over in totaal 9 tennisbanen. Gezien het ledental (460) is de gemiddelde bezetting ca. 55 leden per baan. Omdat een aantal banen verlicht is, ligt het gemiddelde gebruik daarmee onder de KNLTB norm⁴. Twee onverlichte hardcourt banen worden echter niet zo intensief gebruikt.

Deelconclusies

- Het gebruik en de bezetting van alle gemeentelijke accommodaties is goed te noemen, alleen de bezetting van de tennisbanen is gemiddeld laag.
- Vraag en aanbod zijn in de huidige situatie met elkaar in evenwicht, op enkele aspecten na, zoals de trainingscapaciteit bij Be Quick.

¹ Er bestaat een groot verschil in de beschadiging van de grasmat als gevolg van een pupillenwedstrijd in vergelijking met de beschadiging als gevolg van een seniorenwedstrijd. Niet alleen duurt een pupillenwedstrijd veel korter dan een seniorenwedstrijd, ook is er sprake van een aanzienlijk geringere belasting van de grasmat per speler. Hierdoor kunnen niet alle teams als gelijkwaardig worden beoordeeld. Men heeft een heren senior competitieteam (ook wel senior wedstrijd equivalent = s.w.e. genaamd) op een belastingscoëfficiënt van 1,0 gesteld en de overige teams afhankelijk van de door hen veroorzaakte gemiddelde bespelingschade van een natuurgras wedstrijdveld, rekening houdend met de tijdsfactor, daaraan gerelateerd. Voorbeeld: een heren seniorteam telt als 1,0 swe, een e-pupillenteam als 0,35 swe.

² VNG norm: 2 kleedkamers per wedstrijdveld

³ KNVB norm: 2 kleedkamers per veld en per set van 1, 2 of 3 velden 2 kleedkamers extra.

⁴ KNLTB norm: 50-70 spelers per baan, voor verlichte banen 90 spelers per baan

3.3 Kwaliteit

3.3.1 Binnensport

In het kader van dit onderzoek is geen bouwkundige inspectie verricht. Als bronnen voor de kwaliteitsbeoordeling is gebruik gemaakt van meerjaren onderhoudsplanningen en enquêtere-sultaten.

Uit de meerjarenonderhoudsplanningen blijkt dat de komende tien jaar circa € 250.000 gemid-deld per jaar aan onderhoud van de gemeentelijke binnensportaccommodaties moet worden besteed. Het grootste deel betreft de twee sporthallen (ca. € 190.000). Het te besteden bedrag is voldoende om de accommodaties de komende jaren functioneel in orde te houden. Te ver-wachten is echter dat de uitgaven voor sporthal De Trimmer en gymzaal Hoedemakerspolder hoger zullen uitvallen. Deze zalen zijn technisch afgeschreven en in de toekomst is ingrijpend onderhoud nodig om de technische staat op een redelijk niveau te houden. De uitgaven daar-voor zijn naar verwachting hoog.

Uit de enquête komt echter niet naar voren dat sporthal De Trimmer slecht wordt beoordeeld. Integendeel: de meeste respondenten die de hal gebruiken zijn over het merendeel van de as-pecten tevreden. Vooral vanuit het voortgezet onderwijs is er veel kritiek op de hal, met name de akoestiek moet het ontgelden alsmede de situering ten opzichte van de scholen. De beoor-deling van De Doelstien is in het algemeen redelijk tot goed. Over de gymzalen zijn de gebrui-kers wat minder tevreden. Dat is vooral terug te voeren op ouderdom van de gebouwen en de relatieve eenvoud van de faciliteiten.

3.3.2 Buitensport

De kwaliteit van de buitensportvoorzieningen is in het kader van dit onderzoek niet aan een schouw onderworpen. Een aantal bijzonderheden uit de enquête:

- twee natuurgrasvelden van Be Quick worden in juni gebruikt voor een Concours Hippique. De velden worden hier volgens de vereniging niet beter van: spoorvorming en dichttrappen van de bovenlaag, waardoor natte plekken ontstaan die steeds groter worden. Gezien de vrij zware belasting van de velden is relatief intensief onderhoud nodig. Volgens de gemeente is met name de ouderdom van de toplaag de belangrijkste oorzaak voor de veldproblemen en is er geen direct verband tussen het gebruik van de velden door een concours hippique en de staat van het veld na afloop daarvan.
- De afrastering van het kunstgrasveld is aan vandalisme onderhevig.
- De Granaet is tevreden over de verplaatsing naar het Tolhuispark. De aangeboden accom-modatie is in hun ogen veelbelovend.
- V.v. Dokkum benoemd het onderhoud van de ruimte rondom de velden als aandachtspunt.

Conclusies kwaliteit

- In het algemeen vinden de verenigingen en scholen de sportaccommodaties redelijk tot goed.
- Met name de gymzalen worden op onderdelen minder goed beoordeeld.

3.4 Exploitatie

In de navolgende tabel geven we een overzicht van de belangrijkste kengetallen wat de exploitatie van de gemeentelijke binnensportvoorzieningen betreft.

Accommodatie	Kosten 2008 excl. overhead en excl. kapitaallasten, gemid. onderhoud 2008-2017	Baten 2008	Dekkingspercentage
Sporthal De Trimmer	€ 290.900,--	63.500	22%
Sporthal De Doelstien	€ 256.200,--	66.900	26%
Gymzaal Van Kleffenstraat	€ 49.700,--	4.500	9%
Gymzaal Kapellaan	€ 4.400,--	6.200	18%
Gymzaal Ljurk	€ 38.300,--	5.100	13%

Opvallend zijn de lage dekkingspercentages van de binnensportaccommodaties. De reden hiervoor is dat het groot onderhoud niet wordt gekapitaliseerd maar binnen de reguliere begroting wordt geboekt. Verder vallen de lage inkomsten van de gymzalen op. Dat heeft enerzijds te maken met de lage huurprijs, anderzijds met het ontbreken van directe inkomsten vanuit het onderwijs. De vergoedingen voor het gymonderwijs worden uiteindelijk wel verrekend.

Ter vergelijking:

- De gemiddelde kosten van een sporthal liggen landelijk⁵ tussen de € 150.000,-- en € 250.000,--. Vooral De Trimmer ligt hier ruim boven.
- De gemiddelde kosten van een gymzaal liggen landelijk tussen de € 25.000,-- en € 40.000,--.
- De gemiddelde baten van een sporthal liggen landelijk tussen de € 40.000,-- en € 100.000,--.
- De gemiddelde baten van een gymzaal liggen landelijk tussen de € 8.000,-- en € 15.000,--.

De kosten van de binnensportaccommodaties in Dokkum zijn dus aan de hoge kant, de inkomsten van de gymzalen vrij laag.

Wat de buitensportvoorzieningen betreft is een dergelijk overzicht niet mogelijk omdat de kosten van alle Dongeradeelse velden in de begroting als een geheel zijn opgenomen. Op basis van de aantallen velden en facturatie overzichten is wel uitgerekend hoe hoog de gemiddelde onderhoudskosten en huurinkomsten per veld zijn. De gemiddelde onderhoudskosten per veld bedragen € 6.000,-- de gemiddelde inkomsten € 350,--. De huur is bijzonder laag in vergelijking met landelijke kengetallen, terwijl de onderhoudskosten normaal zijn. De gemeente heeft dan ook besloten de huren trapsgewijs te verhogen (5 jaar lang elk jaar 5%, excl. indexering), zowel voor de buiten- als de binnensportaccommodaties.

⁵ Bron: M.A.A.S. Marktplan Accommodatie Analyse Systeem, een database met ca. 200 accommodaties, geanalyseerd in de afgelopen 2 jaar.

4 Confrontatie vraag, aanbod en ontwikkelingen

In dit hoofdstuk beschrijven wij op basis van de eerdere hoofdstukken in hoeverre de bestaande accommodaties ook in de toekomst in aard, omvang, locatie en inrichting in een behoefte voorzien. Voor elk van de accommodaties doen wij uitspraken over:

- de noodzaak en/of wenselijkheid van uitbreiding of inkrimping van de voorziening;
- indicatief: de ruimteclaim (ruimtebeslag onderverdeeld in netto oppervlak aan sportvoorzieningen en bruto oppervlak betreffende benodigde voorzieningen als parkeren, padenstructuur en dergelijke, situering en locatie) bij noodzakelijk geachte uitbreiding/nieuwbouw;
- de mogelijkheden en beperkingen voor multifunctioneel gebruik van de (bestaande en/of nieuwe) voorzieningen;
- de mogelijkheden en beperkingen voor optimalisatie (intensivering) van het gebruik.

Vervolgens stellen we vast welke vraagontwikkeling naar nieuwe sportvoorzieningen naar verwachting in de periode tot en met 2020 en de periode daarna plaats zal vinden.

4.1 Bestaande sportvoorzieningen

4.1.1 Binnensportaccommodaties

Vraag tot 2020

- De bevolkingsontwikkelingen en leerlingenprognoses laten zien dat in de periode tot 2015 de vraag ongeveer gelijk zal blijven. Het huidige aanbod is voor gebruik overdag toereikend. In de avonden zal er een grote druk op met name de tijdstippen tussen 18.00 uur en 21.00 uur blijven bestaan, vooral wat de sporthallen betreft. Tussen 2015 en 2020 zal de vraag enigszins afnemen, waarmee met name de druk op de populaire tijdstippen wat lager wordt.
- De toenemende aandacht voor sport en bewegen kan de vraag positief beïnvloeden, mits de verenigingen goed weten in te spelen op de vraag. Voldoende organisatorische kracht, voldoende kader, een daarvoor toereikend aantal leden en kwalitatief goede accommodaties zijn daarvoor een voorwaarde. Verenigingen als De Roeken DVC en Rebound hebben door middel van fusie hun organisaties weten te versterken en daarmee een afnemende tendens weten te om te buigen.
- De verenigingen zijn in het algemeen behoudend ten aanzien van hun verwachtingen voor het toekomstige ledental. Zij verwachten dat de vraag naar uren de komende jaren nauwelijks zal wijzigen.

Vraag na 2020

Na 2020 verwachten we dat de vraag zal afnemen als gevolg van bevolkingsontwikkelingen: afname van de bevolkingsomvang en vooral van de belangrijkste doelgroepen voor de binnensport. Daarmee zal ook de vraag naar binnensportvoorzieningen op langere termijn veranderen. Zo neemt de basisgeneratie flink in omvang af, per saldo verwachten we dat er vanaf circa 2025 een gymlokaal minder nodig zal zijn in Dokkum. Daadwerkelijk afstoten is echter mede afhankelijk van factoren als de gewenste spreiding van voorzieningen en de scholen waar de afname plaatsvindt.

Ruimteclaim

Omdat het huidige accommodatieaanbod ook in de toekomst voldoet, blijft de huidige ruimteclaim bestaan. Wel bestaan er mogelijkheden om met behoud van de bestaande binnensportmogelijkheden de ruimte te beperken. Sporthal De Trimmer en gymzaal Hoedemakerspolder, twee zalen die technisch afgeschreven zijn, kunnen worden vervangen door één nieuwe sporthal bestaande uit drie zaaldelen. Vervanging van twee accommodaties op één nieuwe locatie is echter alleen mogelijk als de bereikbaarheid van gymvoorzieningen voor de basisscholen gewaarborgd is. Voor het overdaggebruik van de binnensport heeft de vervanging van de twee accommodaties door één nieuwe sporthal geen capaciteitsgevolgen. Voor het avondgebruik zijn er wel directe gevolgen. Voor een groot deel van de huidige gebruikers van gymzaal Hoedemakerspolder zal elders een oplossing moeten worden gevonden. Het gaat daarbij om ongeveer 25 uur. In gymzaal Ljurk en vooral binnen de particuliere gymzalen is die capaciteit nog ruimschoots aanwezig. Het benutten van de overcapaciteit van particuliere zalen stuit mogelijk wel op een aantal knelpunten:

- de eigenaren, schoolbesturen, moeten mee willen werken;
- de zalen moeten bij voorkeur over een eigen ingang beschikken;
- de gemeente kan als dienstbetoon aanbieden de inroostering te verzorgen.

Een ontwikkeling die de gemeente in de kaart speelt is de mogelijke realisatie van een gymzaal bij nieuwbouw van de J.J. Boumanschool. Bij dien nieuwbouw kan met de wens voor medegebruik door sportverenigingen rekening worden gehouden. Zo kan er een bijdrage worden geleverd aan het optimaal gebruiken van de beschikbare ruimte voor binnensport.

Mogelijkheden multifunctioneel gebruik

Realisatie van een nieuwe sporthal met drie zaaldelen biedt mogelijkheden voor een intensief gebruik. Door rekening te houden met akoestische eisen kan bovendien invulling gegeven aan de behoefte vanuit muziekgezelschappen voor een ruimte voor oefening en uitvoering. De sporthal kan ontwikkeld worden bij of tegen het zwembad, waarbij schaalvoordelen ten aanzien van het beheer kunnen worden behaald. Een andere mogelijkheid is aansluiten bij de eventuele ontwikkeling van een nieuw fitness-/wellnesscentrum. Gecombineerde bouw kan ruimte besparen, bijvoorbeeld door entree en horeca te delen.

Mogelijkheden intensivering van gebruik

In plaats van één sporthal en één gymzaal, zoals in de huidige situatie, kan met één sporthal worden volstaan. Zie hiervoor.

4.1.2 Voetbalvelden

Vraag tot 2020

Ook voor de voetbalverenigingen geldt dat de vraag de komende jaren niet veel zal veranderen. V.v. Dokkum is de afgelopen jaren enigszins gegroeid. Ook Be Quick is gegroeid als gevolg van de toenemende belangstelling voor dames- en meisjesvoetbal. Dat laatste is een landelijke trend die naar verwachting nog door zal zetten. In de periode tot 2015 is te verwachten dat er eerst nog een beperkte groei van het ledental zal plaatsvinden, maar rond 2020 verwachten we dat die groei zal afvlakken. De groei zal in eerste instantie bij de pupillen plaatsvinden, later zal vooral de juniorencategorie groeien.

Vraag na 2020

Na 2020 verwachten we dat de vraag zal afnemen als gevolg van bevolkingsontwikkelingen: afname van de bevolkingsomvang en vooral van de belangrijkste doelgroepen voor voetbal. Daarmee zal ook de vraag naar voetbalvoorzieningen minder groot worden.

Ruimteclaim

De huidige ruimteclaim naar 6 wedstrijd velden en drie trainingsvelden zal blijven bestaan. De huidige capaciteit wordt nagenoeg volledig benut. Ideaal is een situatie waarin nog een extra speelveld beschikbaar is. Door het toepassen van kunstgras zijn geen aparte trainingsvelden nodig. Toepassen van kunstgras kan er tevens voor zorgen dat er een hogere belastbaarheid mogelijk is, zodat een extra zevende veld niet nodig is. Bovendien verwachten we op langere

termijn, na 2020, een afname van de vraag naar voetbalvoorzieningen. Een extra speelveld is dan niet meer nodig. Naast de ruimte voor velden is er ruimte nodig voor kleedgebouwen en dergelijke.

Mogelijkheden multifunctioneel gebruik

Rubber ingestrooide kunstgrasvelden bieden naast het gebruik voor voetbaldoeleinden weinig mogelijkheden voor andere sporten. Wel zijn er pilots gaande waarbij korfbal op dit soort velden wordt gespeeld. Gezien het te verwachten intensieve gebruik door de voetbalverenigingen is er bovendien weinig ruimte voor andere sporten. Overdag kunnen de velden wel worden benut door scholen.

Net als in de huidige situatie is medegebruik van de natuurgrasvelden als kaatsveld mogelijk. Ook wordt elders in de provincie inmiddels op kunstgras gekaatst.

(Eén van) De kantines van de voetbalverenigingen kan/kunnen gebruikt worden voor naschoolse opvang. Daartoe moeten de gebouwen volgens specifieke eisen worden ingericht. Dat kan echter leiden tot conflicterende belangen: tot een bepaald tijdstip, meestal 18.00 uur, is de kantine in gebruik bij de naschoolse opvang. De vereniging zelf kan er tot die tijd niet of zeer beperkt gebruik van maken.

Mogelijkheden intensivering van gebruik

Kunstgras biedt mogelijkheden voor gebruik voor trainingen en wedstrijden. Daarmee zijn geen aparte trainingsvelden meer nodig, wat ruimte bespaart. In de Dokkumer situatie gaat het dan om ongeveer 2 hectare.

4.1.3 Korfbalveld

Vraag tot 2020

De vraag naar korfbal kan de komende jaren wat groeien. Landelijk is de belangstelling voor deze sport de afgelopen jaren gestegen. Vooral het familie karakter van de sport spreekt aan. Onze verwachting is dat ook in Dokkum nog enige groei mogelijk is. KV De Granaet verwacht dat zelf ook.

Vraag na 2020

Na 2020 verwachten we dat de vraag zal afnemen als gevolg van bevolkingsontwikkelingen: afname van de bevolkingsomvang en vooral van de belangrijkste doelgroepen voor korfbal. Daarmee zal ook de vraag naar korfbalvoorzieningen minder groot worden.

Ruimteclaim

In de huidige situatie beslaat de ruimteclaim één natuurgrasveld ter grootte van een voetbalveld. Indien De Granaet de beschikking krijgt over een kunstgrasveld, is ongeveer de helft van de huidige ruimte nodig. Die ruimte is zowel nu als voor de langere termijn toereikend.

Mogelijkheden multifunctioneel gebruik

Zandingestrooide kunstgrasvelden bieden naast het gebruik voor korfbaldoeleinden mogelijkheden voor bijvoorbeeld schoolsport. Bij een aantal korfbalverenigingen is ook tennisbelijning op de velden toegepast. Zandingestrooid kunstgras wordt in den lande ook gebruikt als trainingsvoorziening voor pupillenvoetbal.

De kantines van de korfbalvereniging kan, net als hiervoor is aangegeven bij de voetbalverenigingen, worden gebruikt voor naschoolse opvang.

Mogelijkheden intensivering van gebruik

Door de velden buiten het veldkorfbalseizoen te benutten als tennisvoorziening, is een hogere bezettingsgraad mogelijk. Verder kan in het zaalkorfbalseizoen worden gedacht aan overkapping door middel van een blaashal. Dat biedt mogelijkheden voor korfbaltraining, waarmee de druk op de primetime uren in de sporthallen kan worden verminderd.

4.1.4 Tennisbanen

Vraag tot 2020

De vraag naar tennis kan de komende jaren wat groeien, als goed kan worden ingespeeld op de vraag vanuit de oudere sporter. Tennis is bij uitstek een sport die tot op hoge leeftijd kan worden beoefend, is het niet met het traditionele veld en de traditionele uitrusting, dan wel met aangepaste faciliteiten. Er zijn dan ook kansen voor groei van de vraag naar tennismogelijkheden.

Vraag na 2020

Na 2020 verwachten we dat de vraag zal afnemen als gevolg van bevolkingsontwikkelingen. De sportief actieve bevolking neemt in omvang af, wat naar verwachting tot gevolg heeft dat er minder vraag naar tennisvoorzieningen zal zijn.

Ruimteclaim

In de huidige situatie beslaat de ruimteclaim uit 9 tennisbanen. Gezien het ledental is het aantal banen groot, al worden de twee onverlichte hardcourt banen niet zo intensief gebruikt. Deze banen zijn vanwege de baansoort en het ontbreken van verlichting minder populair. Feitelijk kan volstaan worden met 6 verlichte banen. Die ruimte is zowel nu als voor de langere termijn toereikend.

Mogelijkheden multifunctioneel gebruik

Tennisbanen lenen zich nauwelijks voor andere activiteiten dan tennis. Wel zien we combinaties van tennis en korfbal (zie paragraaf 4.3). Tennis is dan een bijkomende activiteit. Door goede afspraken te maken is het wellicht mogelijk de tennis- en korfbalvoorzieningen te combineren. Een andere activiteit die voorkomt en ook in het licht van de toename van het aantal oudere sporters interessant is, is lawn bowls.

Mogelijkheden intensivering van gebruik

Het combineren van tennis- en korfbalvoorzieningen zorgt voor een intensivering van het gebruik.

4.1.5 Zwembad

Vraag tot 2020

Zwemmen is een sport die door alle leeftijdscategorieën wordt beoefend, letterlijk van 0 tot 100. Door de juiste activiteiten aan te bieden en de producten tijdig aan te passen, kan de vraag de komende jaren op het huidige niveau blijven. Wel zal het huidige bad op een zeker moment zijn afgeschreven. Dat betekent dat er een herbezinning nodig zal zijn op de configuratie.

Vraag na 2020

Vooral na 2020 zal de aard van de vraag veranderen. Er zal een configuratie nodig zijn waarin meer aandacht zal zijn voor rustig zwemmen in extra verwarmd water. Ook voor therapeutisch zwemmen zal de vraag naar verwachting groter worden.

Ruimteclaim

De huidige ruimteclaim zal ook op langere termijn blijven bestaan.

Mogelijkheden multifunctioneel gebruik

Het combineren van een zwembad met andere voorzieningen behoort tot de mogelijkheden, bijvoorbeeld een sporthal, een fitnesscentrum of een praktijk voor fysiotherapie. Het multifunctionele gebruik beperkt zich dan tot gezamenlijke entree, kassa en horeca.

Mogelijkheden intensivering van gebruik

Een zwembad op zich kan intensiever worden gebruikt door het toepassen van flexibiliteit verhogende middelen, zoals beweegbare bodems (variabele waterdiepte en daarmee meer verschillende activiteiten mogelijk). Verder kan een recreatiebassin uitstekend worden gebruikt als doelgroepen- en therapiebassin.

4.1.6 Fitnessaccommodaties

Vraag tot 2020

Fitnessactiviteiten zijn er voor alle leeftijdscategorieën. De veelheid aan activiteiten maakt het mogelijk om continu producten te verbeteren of aan te passen aan de veranderende omstandigheden. De vraag zal dan ook naar verwachting nauwelijks veranderen. Het aantal beoefenaars zal hooguit beperkt toenemen. Tot 2020 is naar onze verwachting nog een beperkte groei mogelijk.

Vraag na 2020

Voor na 2020 zal de aard van de vraag veranderen, wat vooral aanpassing van de producten vereist. Fitnessondernemingen weten hier veelal pro-actief op in te spelen, bijvoorbeeld door uitbreiding met een scala aan wellnessactiviteiten (sauna, beauty, fysiotherapie, massage en dergelijke).

Ruimteclaim

De huidige ruimteclaim zal ook op langere termijn blijven bestaan. Met name kwaliteitverbetering kan zorgen voor een grotere ruimteclaim.

Mogelijkheden multifunctioneel gebruik

Het combineren van een fitnessvoorziening met andere voorzieningen behoort tot de mogelijkheden, bijvoorbeeld een sporthal of een zwembad. Het multifunctionele gebruik van het gebouw beperkt zich dan tot gezamenlijke entree, kassa en horeca. Daarnaast kan bij clustering gebruik worden gemaakt van gezamenlijke parkeer- en verkeersvoorzieningen.

Mogelijkheden intensivering van gebruik

Een fitnessvoorziening kan vooral overdag enigszins intensiever worden gebruikt, bijvoorbeeld door gebruik door scholen en naschoolse sport.

4.2 Kansen voor nieuwe voorzieningen

4.2.1 Atletiekaccommodatie

Vraag tot 2020

Atletiek is een sport voor alle leeftijden. Met name de loopsporten zijn zeer laagdrempelig en zijn daarom zeer populair. We verwachten dat die populariteit zal blijven toenemen. De bevolkingsontwikkelingen in Dokkum werken daarbij mee. De vraag naar specifieke atletiekactiviteiten, met name de technische onderdelen, is veel minder groot. Die vraag hangt sterk samen met de ontwikkelingen binnen de vooral jongere bevolkingsgroepen. Daar zien we een afnemende tendens. Dat, in combinatie met de relatief geringe belangstelling voor technische atletiek, betekent dat we geen grote vraag verwachten naar voorzieningen voor de technische nummers. De nadruk zal liggen op (recreatieve) loopsport, het verzorgingsgebied is noord en met name noordoost Friesland.

Vraag na 2020

Na 2020 verwachten we een stabilisering van de vraag naar loopsportvoorzieningen, terwijl de vraag naar technische nummer snaar verwachting verder afneemt.

Ruimteclaim

Afhankelijk van de aard en de omvang van de voorziening gaat het om circa. 1,5 – 2 ha.

Mogelijkheden multifunctioneel gebruik

Een 400m atletiekbaan zelf, voorzien van een tartan toplaag, biedt weinig mogelijkheden voor multifunctioneel gebruik. Een recht stuk kan als aanloopstrook dienen voor verspringen en hoogspringen. Het middenterrein kan worden gebruikt voor verspringen en kogelstoten. Daarmee biedt de totale voorziening uitstekende mogelijkheden voor schoolsport. Het middenterrein kan ook worden voorzien van een kunstgrasveld voor korfbal. Binnen of rondom de atletiekbaan

kan een trainingsbaan voor skeeleraars worden aangelegd. Echter, de regio is wel al voorzien van een skeelervoorziening (Zwaagwesteinde).

Mogelijkheden intensivering van gebruik

Juist door veel verschillende voorzieningen te combineren is een intensief ruimtegebruik mogelijk.

4.2.2 Wellnessaccommodaties

Vraag tot 2020

Wellness is een verzamelnaam van diverse activiteiten waartoe onder meer kuren, sauna, ontspanning en persoonlijke verzorging behoren. De vraag naar diverse wellnessproducten is de laatste jaren onmiskenbaar gestegen en daar komt voorlopig nog geen einde aan. De aandacht voor eigen lichaam en geest neemt alleen nog maar toe. Specifieke wellnessaccommodaties als kuuroorden, sauna's en spa's hebben te maken met een groeiende belangstelling. Ook fitnesscentra spelen op die trend in door naast de meer inspannende activiteiten ontspanningsvoorzieningen aan te bieden, hetzij als apart product, hetzij als extra service. Voor de regio Dokkum verwachten we dat het vooral zal gaan om inbreiding van wellnessvoorzieningen binnen bestaande fitnessaccommodaties.

Vraag na 2020

Voor na 2020 zal de aard van de vraag veranderen, wat vooral aanpassing van de producten vereist. Fitness- en wellnessondernemingen weten hier veelal pro-actief op in te spelen met productontwikkeling.

Ruimteclaim

Van wellnessvoorzieningen is in Dokkum geen extra ruimteclaim te verwachten.

Mogelijkheden multifunctioneel gebruik

De veelal specifieke wellnessvoorzieningen lenen zich nauwelijks voor multifunctioneel gebruik.

Mogelijkheden intensivering van gebruik

Een wellnessvoorziening kan vooral overdag enigszins intensiever worden gebruikt, bijvoorbeeld door meer in te spelen op de naar verwachting toenemende vraag vanuit verzorgingsvoorzieningen.

5 Voorlopige toekomstrichtingen

5.1 Visie

De verenigingen zijn de traditionele hoofdgebruikers van de sportparken en andere sportaccommodaties. Hun positie stond jarenlang niet ter discussie. De verenigingen verlangden goede accommodaties en velden en de gemeente faciliteerde de verenigingen. Tegenwoordig is die situatie om verschillende redenen geen vanzelfsprekendheid meer. Voor het sportonderwijs is de gemeente een belangrijke partij bij de totstandkoming van sportvoorzieningen, met name waar het de binnensport betreft.

Inmiddels is het niet meer zo dat sportbeoefening alleen in georganiseerd (verenigings)verband plaatsvindt. Verenigingen ondervinden veel concurrentie van andere vrijetijdsactiviteiten, zie de twee grote fitnessondernemingen in Dokkum. Naast verenigingen dienen zich andere partijen aan die gebruik willen maken van sportvoorzieningen (onder andere onderwijs, muziekverenigingen, concours hippique, andere partijen met wensen voor andere buitensportvoorzieningen).

Verder ziet een aantal verenigingen zich geconfronteerd met knelpunten zoals beschikbaarheid van voldoende vrijwilligers, een terugloop van leden of soms een veel te sterke groei van leden, financiële problemen en druk van wet- en regelgeving. Deze problemen gelden gelukkig niet voor alle verenigingen. Ook landelijk zijn voor de georganiseerde sport deze problemen helaas geen uitzondering meer.

Tot slot is de financiële positie van gemeenten veranderd. Een gemeente investeert in maatschappelijke voorzieningen en verlangt daarvoor een optimaal maatschappelijk rendement.

Naar een nieuw sportpark

Door deze ontwikkelingen zal het karakter van de sportaccommodaties en met name de sportparken veranderen. Het sportpark van de toekomst zal meer moeten bieden dan alleen voldoende sportvoorzieningen. In de visie van Grontmij | Marktplan is het toekomstige Dokkumer sportpark het resultaat van een “assemblageproces”. Bij een dergelijk proces spelen lokale aspecten zoals beschikbare ruimte, financiën, politiek-bestuurlijke keuzes en behoeften van gebruikers (zowel georganiseerde als niet-georganiseerde sporters) en rol. De eerste stap is het bepalen van de behoefte en de bijbehorende ruimte. Die stap is in dit rapport uitgewerkt.

Ruimtelijke aspecten van het sportpark

Het sportpark maakt onderdeel uit van of sluit direct aan op de bebouwde omgeving. Er is een verbinding met de omgeving (de stad, de regio): er ontstaan interacties. Binnen het sportpark uit zich dat in herkenbare segmenten die, al naar gelang, een open (recreatief medegebruik) dan wel een gesloten (sportgebruik) karakter hebben.

Fysieke aspecten van het sportpark

Naast traditionele natuurgasvelden zijn er kunstgrasvelden aangelegd, waardoor er vrijwel geen beperkingen meer zijn wat het gebruik betreft (hoger rendement). Het sportpark is slim en flexibel ingericht, bij het geheel of gedeeltelijk afstoten of van de sportfunctie (of vaststellen van een andere sportfunctie) liggen de kaders voor een nieuwe bestemming al vast (vergelijk schoolwoningen – schoollokalen die zo gebouwd zijn dat ze later snel tot woning om te vormen zijn). De lay-out en routing is dusdanig dat er een (sociaal) veilige situatie ontstaat. Het sportpark straalt kwaliteit uit.

De gebruikers van het sportpark

De (hoofd)gebruikers van het sportpark zijn vitale en ondernemende verenigingen die verscheidene “producten” kunnen aanbieden. Met andere sportparkgebruikers werken zij samen op het gebied van huisvesting, onderhoud en beheer, centrale inkoop van goederen en diensten (horeca, energie). De verenigingen hebben een goed contact met de directe omgeving (buurt, scholen), onder andere over (recreatief) medegebruik.

Van stand-alone naar multifunctioneel gebruik

Zowel velden als gebouwen worden niet meer voor en door slechts één tak van sport of vereniging gebruikt. Naast traditionele sportbeoefening worden bijvoorbeeld kunstgrasvelden gebruikt door onderwijsinstellingen en voor sportevenementen. De gebouwen zijn multifunctionele accommodaties en worden gebruikt door de (gezamenlijke) verenigingen (club en kleedvoorzieningen), maar ook voor bijvoorbeeld kinderopvang, activiteiten voor senioren, et cetera. Ook andere (publieke en/of private) sport- en leisurevoorzieningen kunnen aan het sportpark van de 21ste eeuw worden toegevoegd. Sport is nog steeds de hoofdfunctie. Het hoofddoel hoeft echter geenszins de sport te zijn. Onderwijs en zorg treden ook duidelijk naar voren.

5.2 Uitwerking

In dit hoofdstuk werken we op basis van de behoefte/vraag en de kansen uit het vorige hoofdstuk twee locatieloze toekomstmodellen uit. De eerste betreft een nieuw sportpark waarin de minimaal benodigde configuratie, uitgaande van het huidige aanbod, is uitgewerkt. Daarbij worden ruimte en middelen zo efficiënt mogelijk besteed. De tweede variant betreft een visie op een sportpark dat als regionaal sportcentrum wordt gezien en een veel bredere maatschappelijke invalshoek kent.

5.2.1 Model 1 Lokale behoefte, efficiënt ruimtegebruik**Uitgangspunten:**

- efficiënte inzet van ruimte, geld en middelen. Hierbij valt bijvoorbeeld te denken aan de aanleg van kunstgrasvelden, de realisatie van een gezamenlijk club-/kleedgebouw;
- basis: behoefte vanuit verenigingen en schoolsport (korte en lange termijn);
- verplaatsing van sportvoorzieningen vanuit het Harddraverspark;
- minimale ruimte-eisen, maximale kwaliteitseisen. Voor elke tak van sport gaan we uit van een zo minimaal mogelijke ruimte-eis, maar wel voldoende om tegemoet te komen aan de behoefte op korte en langere termijn. Dit sportpark bestaat uit de volgende voorzieningen:

Voetbal

- 6 velden, waarvan 3 kunstgrasvelden
- 16 kleedkamers, bij voorkeur in 1 complex
- Medegebruik kaatsen
- Medegebruik CH

Korfbal

- 1 kunstgrasveld
- clubgebouw

Kaatsen

- Medegebruik voetbalveld
- Medegebruik club- en kleedruimte

Zwembad

- Als in de huidige samenstelling

Sporthal

- 28x48x7 meter, 8 kleedkamers, ook ten behoeve van korfbal/hardlopen
- Koppeling aan zwembad maakt gecombineerde entree/schaalvoordelen mogelijk

Hardlopen/atletiek

- 4 laans rondbaan, uitgebreid met (school)atletiekvoorzieningen op het binnenterrein
- Club-/kleedaccommodatie combineren met sporthal en/of andere vereniging

Fitnessaccommodatie

- Vervangende accommodatie voor Palestra, kan fysiek eventueel aansluiten bij sporthal en/of zwembad

Tennis

- De tennisaccommodatie wordt verplaatst, maar met minder banen (totaal 7 banen)

Reduceren ruimtegebruik

- Gezamenlijk kleedkamercomplex
- Korfbalveld op het binnenterrein van de atletiekbaan
- Koppeling sporthal en zwembad of fitnessaccommodatie, gezamenlijke entree. Koppeling van deze drie onderdelen is lastig als wordt uitgegaan van de bestaande situatie van het zwembad. Bij een volledig nieuwe voorziening zijn er wel mogelijkheden
- Gezamenlijk clubgebouw korfbal/hardlopen, voor kleedaccommodatie kunnen deze sporten gebruik maken van de sporthal

Op de volgende pagina is een indicatieve ruimtestaat weergegeven.

Indicatieve ruimtestaat

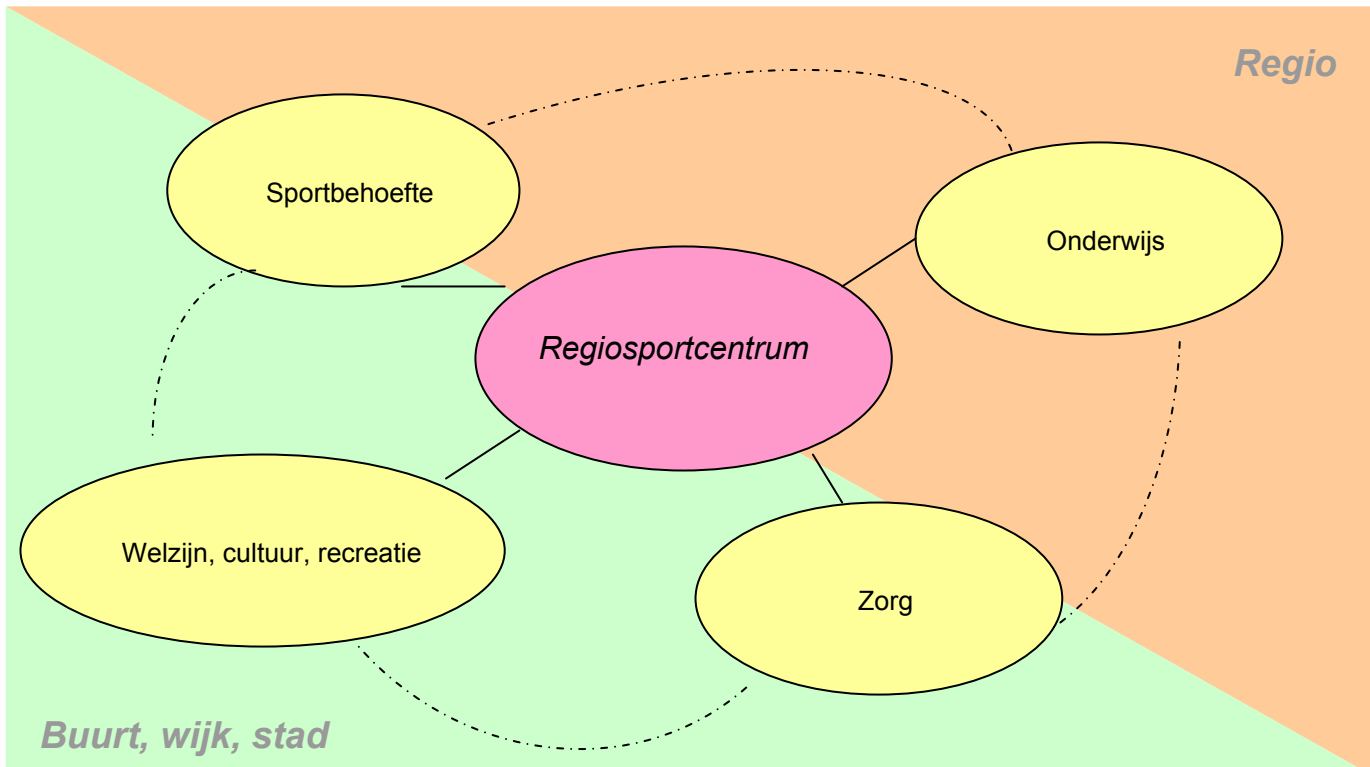
Indicatieve ruimtestaat Dokkum, model 1			
	Omvang	Aantal	Totaal
Voetbal			
hoofdveld bruto afmeting 113x77	8.701	2	17.402 m ²
bijvelden bruto afmeting 108x72	7.776	4	31.104 m ²
Clubgebouw v.v. Dokkum	600	1	600 m ²
Clubgebouw Be Quick	500	1	500 m ²
Gezamenlijk kleedgebouw	550	1	550 m ²
tribunes	150	2	300 m ²
besparing stapelen 25%			-488 m ²
groen en verkeersruimte 3%			1.499 m ²
<i>totaal voetbal</i>			<i>49.969 m²</i>
Hardlopen/Korfbal/schoolsport			
4-laans rondbaan 400m, afm. 170x100 m	17.000	1	17.000 m ²
incl. korfbalveld, atletiekvoorz. op binnenterrein			
kleedvoorzieningen in sporthal			
clubgebouw De Granaet	400	1	400 m ²
(tevens accom. hardlopen)			
groen en verkeersruimte 3%			522 m ²
<i>totaal hardlopen, korfbal, schoolsport</i>			<i>17.922 m²</i>
Zwembad			
Bruto-omvang huidige complex, incl. ligweide ca.	7.200	1	7.200 m ²
<i>totaal zwembad</i>			<i>7.200 m²</i>
Sporthal			
bvo (incl. kleedruimte korfbal)	2.800		
footprint	2.000	1	2.000 m ²
<i>totaal sporthal</i>			<i>2.000 m²</i>
Fitnesscentrum			
bvo	2.000		
footprint (deels overlap met sporthal)	1.000	1	1.000 m ²
<i>totaal fitness</i>			<i>1.000 m²</i>
Tennis			
baan, bruto afmeting 30x15m	450	6	2.700 m ²
paviljoen (gebouw, kleed, terras)	500	1	500 m ²
groen en verkeersruimte 3%			96 m ²
<i>totaal tennis</i>			<i>3.296 m²</i>
Centrale parkeerruimte			
parkeerplaats 25m2 bruto	25	300	7.500 m ²
<i>totaal parkeren</i>			<i>7.500 m²</i>
Overige infrastructuur en groen			
3% totaal			2667 m ²
<i>totaal overig</i>			<i>2667 m²</i>
TOTAAL SPORTPARK			91.553 m²

Uit dit overzicht blijkt dat de totale ruimtebehoefte voor de sportvoorzieningen, zoals omschreven in model 1 ongeveer 9 ha bedraagt. Met een parkachtige inrichting, met bijvoorbeeld vijverpartijen, plantsoenen en dergelijke, is in de opzet geen rekening gehouden. Het betreft dus een vrij functioneel sportpark.

5.2.2 Model 2 Regiosportcentrum

Dokkum wordt gezien als een Regiostad met een trekkersfunctie. De gemeenten Dongeradeel en Dantumadeel en de provincie Fryslân hebben samen de ambitie om Noordoost- Fryslân te veranderen in een groeiregio. De Regiostad Dokkum moet een trekkende functie gaan vervullen. Dat moet leiden tot onder meer een toename van de werkgelegenheid en een stabiele bevolkingsopbouw. Het benutten en versterken van de gebiedskwaliteiten staat daarbij centraal. Sportvoorzieningen, in combinatie met andere voorzieningen, kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan de kwaliteit en de aantrekkelijkheid van de Regiostad. Aansluitend op de ambities om Dokkum een trekkende functie in de regio te verschaffen, past een model voor een Regiosportcentrum.

Dit model omvat niet alleen de pure sportfuncties zoals gepresenteerd in model 1. Het Regiocentrum kent een bredere insteek dan alleen de autonome sportbehoefte:

Sport, onderwijs, zorg, welzijn, cultuur en recreatie vormen het sportcentrum en zijn daarbinnen met elkaar verbonden. Ze bedienen daarbij zowel de stad en de omliggende wijken en buurten, als ook de regio Noordoost Friesland. Omdat sport in het geheel als leidende functie wordt gezien, hanteren we de term Regiosportcentrum, maar het geheel van onderdelen is wellicht aanleiding om een andere benaming te kiezen.

Naast de sportbehoefte wordt de input voor de inrichting en het ontwerp gevormd door andere aandachtsgebieden:

Onderwijs

Bewegen is belangrijk voor alle mensen en in het bijzonder voor kinderen. Kansen die in de jeugd gemist worden, laten de rest van het leven hun sporen na. Het ontwikkelen van een positieve houding ten aanzien van bewegen en een brede bewegingscompetentie zijn belangrijke voorwaarden om ook later te blijven deelnemen aan bewegen en sport. Een kwaliteitsvol programma voor bewegingsonderwijs, zowel primair als secundair, kan daar een belangrijke bijdrage aan leveren. Dat programma, de software, gedijt het best in een even kwaliteitsvolle sportaccommodatie, de hardware. Verder is er de voorwaarde dat organisatie, aansturing en begeleiding op orde zijn. Het Regiosportcentrum kan met specifieke en algemene voorzieningen het bewegingsonderwijs zeer goed faciliteren.

Enkele voorbeelden:

- een centrale schoolsportvoorziening: bijvoorbeeld de combinatie van sporthal, hardlooptbaan, kunstgras korfbal/tennisveld, atletiekvoorzieningen. Compact concept, vele mogelijkheden voor leraren en leerlingen – een Schoolsportcentrum binnen het Regiosportcentrum;
- in de sporthal een klimwand in plaats van klimrekken. Tevens kunnen aan de buitenzijde klimvoorzieningen worden ontwikkeld;
- meer inspelen op trendy sporten: bijvoorbeeld door realisatie van een beachcourt voor beachvolleybal, beach soccer en beachvoetvolley;
- scholen zijn verplicht tot het aanbieden van naschoolse opvang: ook daarin kan het sportcentrum voorzien. De ruimte kan samen met de sportorganisaties worden ontwikkeld, multifunctioneel gebruik van de ruimte voor naschoolse opvang is daarmee mogelijk. En het Regiosportcentrum biedt een groot en gevarieerd aanbod van naschoolse activiteiten.

De behoefte vanuit het onderwijs is er, de aanknopingspunten voor ontwikkeling van een schoolsportaccommodatie (in combinatie met voorzieningen voor de sportbehoefte) zijn er ook. Wat dan nog nodig is, is een goede organisatie en aansturing. Op het gebied van bewegingsonderwijs zijn diverse ontwikkelingen gaande, zoals de trainer voor de klas en duale aanstelling. Het bewegingsonderwijs zal ook door de scholen omarmd moeten worden en op een prominente plaats in het gemeentelijk onderwijsbeleid moeten zijn ingebed. De school is een katalysator voor verdere sportdeelname. Het Regiosportcentrum, met het schoolsportcentrum in haar midden, draagt eraan bij de brug te slaan tussen bewegingsonderwijs en latere sportdeelname.

Zorg

Vanuit diverse invalshoeken zijn sport en bewegen belangrijke aspecten binnen de zorgsector:

- preventief: ter voorkoming van overgewicht, als onderdeel van een gezonde leefstijl;
- curatief: als onderdeel van revalidatieprogramma's, als middel binnen de paramedische zorg, als advies ('medicijn') ter bestrijding van beweegarmoede, overgewicht en diverse ziektebeelden (fysiek en mentaal);
- sociaal: als mogelijkheid om mensen te ontmoeten, als onderdeel van activiteitenprogramma's van zorgaanbieders.

Sport en bewegen zijn om hun veelheid aan positieve bijdragen aan de fysieke en mentale gezondheid inmiddels omarmd door de zorgverzekeraars. Beweegprogramma's vergoeden zij geheel of gedeeltelijk, of ze bieden ze zelfs in eigen beheer aan. Ook vanuit diverse belangenorganisaties, zoals patiëntenverenigingen en ouderenorganisaties worden sport en bewegen als een belangrijk middel gezien. Niet alleen om te werken aan de gezondheid, maar ook voor het contact met lotgenoten of als sociale activiteit: de gezelligheid.

Zorg, sport en gezondheid zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden en in het sportpark kan dat op een uitstekende wijze tot z'n recht komen. Een aantal voorbeelden:

- Binnen het zwembad ruimte voor therapeutisch zwemmen. Niet alleen het alom bekende MBvO, maar ook meer specifiek op bepaalde klachten afgestemde activiteiten. Daarvoor moet een bassin met een temperatuur van meer dan 33 graden aanwezig zijn. Niet alleen voor therapeutische doeleinden is zo'n temperatuur nodig. Oudere zwemmers vinden zo'n temperatuur behaaglijker dan de temperatuur die meestal in zwembaden wordt aangehouden. Als wekelijkse activiteit van een zorgcentrum is zo'n voorziening erg aantrekkelijk. Een praktijk voor fysiotherapie kan eveneens uitstekend (groeps)oefentherapie in zo'n bassin aanbieden.
- Fitness en de veelheid aan activiteiten daarbinnen vormen een inmiddels zeer bekend voorbeeld van preventieve en curatieve zorg. Als daarbij ook nog gebruik van bijvoorbeeld een hardlooptvoorziening kan worden gemaakt voor mobiliteitsoefeningen, ontstaat een cluster met vele mogelijkheden: natte en droge training, binnen en buiten. Kortom; veel variatie in oefeningen.
- Met name voor ouderen is niet alleen het bewegen van belang, maar ook het samen zijn. De activiteit is niet alleen goed voor de gezondheid, maar bevordert tevens dat mensen uit hun isolement komen. Met een gevarieerd aanbod binnen diverse accommodaties motiveert meer mensen om aan de programma's deel te nemen.

Het Regiosportcentrum heeft in potentie een zorgsportcentrum binnen haar poorten. Organisatie en coördinatie van de activiteiten binnen de accommodatieonderdelen is daarbij een belangrijk aspect. Zo kan in samenwerking met ouderenorganisaties, zorginstellingen en de stichting welzijn een 'beweeghuis' worden gevormd, dat activiteiten organiseert en als totaalprogramma kan aanbieden. Zo mogelijk kan zo'n organisatie een eigen 'clubhuis' krijgen binnen het sportcentrum. Daarmee wordt het zorgaspect ook tastbaar.

Welzijn, cultuur en recreatie

Sportvoorzieningen vormen een onderdeel van een pakket van maatschappelijke voorzieningen, waartoe ook cultuur, welzijn en recreatie behoren. De doelgroepen zijn veelal dezelfde en de activiteiten sluiten doorgaans redelijk aan bij het karakter van sportactiviteiten. Er bestaan dan ook diverse mogelijkheden om accommodaties te combineren en activiteitenprogramma's op elkaar af te stemmen. Er kunnen arrangementen ontstaan die ook commercieel interessant zijn. Het betekent wel dat een accommodatie met multifunctionele mogelijkheden aanwezig moet zijn. Deze kan aanhaken bij bijvoorbeeld de sporthal. Voorbeelden van accommodatieonderdelen:

- Vergader- en bestuursruimte, nu veelal voor elke vereniging apart, maar waarom niet combineren en ook voor externe partijen geschikt maken?
- Cursusruimte, bijvoorbeeld voor creatieve activiteiten, culinaire cursussen, muzieklessen en dans. Die ruimten en de activiteiten die er mogelijk zijn bieden kansen voor commercieel interessante arrangementen: bijvoorbeeld vergaderen + les, vergaderen + bedrijfssport. Ook vanuit het onderwijs biedt dat aanknopingspunten. Binnen de sporthal kan rekening worden gehouden met muziekrepertories en –uitvoeringen.
- Biljartcentrum, zoals momenteel aanwezig bij Het Bolwerk. Mogelijkheden voor een denk-sportcentrum met zalen voor dammen, schaken en kaartspelen. De zalen kunnen ook voor andere activiteiten (vergaderen, cursussen) worden benut.
- Aanleg jeu de boulesbanen, waarbij er kansen zijn om een vereniging op te richten. Landelijk zijn voorbeelden bekend van jeu de boulesverenigingen die zijn aangehaakt bij een tennis- of andere vereniging. Of juist verenigingen die hun activiteiten met jeu de boules zijn gaan uitbreiden om leden te behouden.
- Belangrijk is ook dat het sportpark geen afgesloten 'eiland' wordt. Openbare toegankelijkheid vergroot de gebruikswaarde en biedt mogelijkheden om de verbinding met de aangrenzende wijken te zoeken. Specifiek daarop gerichte voorzieningen zijn bijvoorbeeld een kunstgras trapveld of pannakooi en openlucht fitnessvoorzieningen (als alternatief voor de traditionele trimbaan). Die laatste voorziening is ook prima in te passen in het hardloop concept.
- Een evenemententerrein kan het regiokarakter een extra impuls geven. Dit terrein kan worden gebruikt voor bijvoorbeeld het concours hippique, kermis, circus, kunststof ijsbaan of andere grotere openlucht evenementen. Kan tevens dienen als ligweide van het zwembad.
- Een verdere verbreding kan worden gevonden met een indoor- en outdoor speelpark. De indoorvoorzieningen (vgl. Ballorig) zijn een vrij specifieke voorziening, de outdoorvoorzieningen sluiten aan bij andere onderdelen van het sportpark, zoals het schoolsportcomplex. Tot de outdoorvoorzieningen behoren onder meer traditionele speelelementen (ook aansluitend op een voorziening voor naschoolse opvang), maar ook meer uitdagende voorzieningen als een 'ropetrack', een touwsurvivalbaan op hoogte. Niet alleen interessant als attractie maar ook een geschikte faciliteit voor schoolsport, in combinatie met de klimwand en andere schoolsportvoorzieningen.

Verdere invulling sportbehoefte

Vanuit de onderwijs-, zorg- en welzijnsoptiek bestaan er al met al kansen om het aanbod van sportactiviteiten te verbreden. Zodoende kan invulling worden gegeven aan de huidige sportbehoefte en aan aanvullende, meer latente behoeften:

- beachvolleybal velden, als onderdeel van een schoolsportcentrum, ook goed passend binnen het zwembadconcept (ligweide als locatie) en een aanvulling van de activiteiten van de volleybalverenigingen in Dongeradeel;

- jeu de boulesbanen: als accommodatie voor senioren sport en kan als alternatief dienen mogelijkheid om oudere sporters voor een vereniging te behouden. Voorbeeld: opofferen van een tennisbaan voor jeu de boulesbanen. Op het kunstgras korfbalveld kan ter compensatie de belijning van twee tennisbanen worden aangebracht. Ook de tennisvereniging kan daar gebruik van maken;
- zorgbad: een extra verwarmd bassin binnen het zwemcomplex, geschikt voor seniorenactiviteiten, therapie, maar ook lezwemmen en doelgroepactiviteiten;
- denksportcentrum, als onderdeel van een multifunctionele accommodatie;
- klisport en survival (binnen en buiten de sporthal, ropetrack);
- mogelijkheden om de hardloopbaan uit te breiden tot volwaardige atletiekvoorziening. Dit gaat echter ten koste van de vele mogelijkheden om het middenterrein multifunctioneel te gebruiken. Bovendien is het gebruik van een specifieke atletiekaccommodatie naar verwachting minder intensief;
- dansaccommodatie, als onderdeel van een multifunctionele accommodatie;

Onder bepaalde ruimtelijke en organisatorische voorwaarden zijn er dus kansen om het sportpark op te waarderen tot een meer dan alleen sport omvattend centrum. Allereerst moet de ruimte voor handen zijn. De ruimtestaat (zie volgende pagina) geeft een indruk van de ruimte die voor de diverse onderdelen nodig is en de besparingsmogelijkheden door voorzieningen te combineren. De ruimtestaat van model 2 verschilt vooral met de ruimtestaat van model 1 door de toevoeging van een evenemententerrein. De totale ruimtebehoefte van dit model komt daarmee op ongeveer 10 hectare. Ruimte voor een parkachtige inrichting is daarbij niet meegeerekend.

Naast de benodigde ruimte is de organisatie een belangrijke voorwaarde. Er is een beheerconstructie nodig waarbij verschillende partijen betrokken zijn. Gemeente, commerciële en maatschappelijke partijen zullen tot een vorm van publiek private samenwerking moeten komen. Er zal dan een soort consortium moeten komen waarbij, in opdracht van de gemeente, afspraken worden gemaakt over beheer, exploitatie en uitvoering van activiteiten. Dat alles onder leiding/coördinatie van een sportparkmanagement. In deze fase is het echter nog te vroeg om nader op die aspecten in te gaan.

Indicatieve ruimtestaat Dokkum, model 2			
	Omvang	Aantal	Totaal
Voetbal			
hoofdveld bruto afmeting 113x77	8.701	2	17.402 m ²
bijvelden bruto afmeting 108x72	7.776	4	31.104 m ²
Clubgebouw v.v. Dokkum	600	1	600 m ²
Clubgebouw Be Quick	500	1	500 m ²
Gezamenlijk kleedgebouw	550	1	550 m ²
tribunes	150	2	300 m ²
besparing stapelen 25%			-488 m ²
groen en verkeersruimte 3%			1.499 m ²
<i>totaal voetbal</i>			<i>49.969 m²</i>
Hardlopen/Korfbal/Tennis/schoolsport/ropetrack			
4-laans rondbaan 400m, afm. 170x100 m	17.000	1	17.000 m ²
incl. korfbalveld met tennisbelijning , atletiekvoorz. op binnenterrein			
kleedvoorzieningen in sporthal			
ropetrack	250	1	250 m ²
clubgebouw De Granaet	400	1	400 m ²
(tevens accom. hardlopen)			
groen en verkeersruimte 3%			522 m ²
<i>totaal hardlopen, korfbal, schoolsport</i>			<i>18.172 m²</i>
Zwembad			
Bruto-omvang huidige complex, excl. ligweide ca.	2.000	1	2.000 m ²
<i>totaal zwembad</i>			<i>2.000 m²</i>
Sporthal			
bvo (incl. kleedruimte korfbal)	2.800		
footprint	2.000	1	2.000 m ²
<i>totaal sporthal</i>			<i>2.000 m²</i>
Fitnesscentrum			
bvo	2.000		
footprint (deels overlap met sporthal)	1.000	1	1.000 m ²
<i>totaal fitness</i>			<i>1.000 m²</i>
Indoor speelhal			
bvo	1.000		
footprint (deels overlap met sporthal)	500	1	500 m ²
<i>totaal speelhal</i>			<i>500 m²</i>
Multifunctionele accommodatie			
bvo (danssport, denksport, vergaderen, cursussen, nso)	1.400		
footprint	900	1	900 m ²
<i>totaal sporthal</i>			<i>900 m²</i>
Evenemententerrein, ligweide, beachvolleybal			
Totaal 1,5 ha	15.000	1	15.000 m ²
<i>totaal sporthal</i>			<i>15.000 m²</i>
Tennis			
tennisbaan, bruto afmeting 30x15m	450	5	2.250 m ²
jeu de boulesbaan 3x12m	36	6	216
paviljoen (gebouw, kleed, terras)	500	1	500 m ²
groen en verkeersruimte 3%			89 m ²
<i>totaal tennis</i>			<i>3.055 m²</i>
Centrale parkeerruimte			
parkeerplaats 25m2 bruto	25	400	10.000 m ²
<i>totaal parkeren</i>			<i>10.000 m²</i>
Overige infrastructuur en groen			
3% totaal			3063 m ²
<i>totaal overig</i>			<i>3063 m²</i>
TOTAAL SPORTPARK			105.658 m²

5.2.3 Resumerend overzicht

In het navolgende overzicht is een vergelijking van de benodigde ruimte weergegeven voor de huidige sportvoorzieningen en de twee modellen. De verkeersruimte en parkvoorzieningen zijn daarin niet meegenomen. Het gaat dus puur om een vergelijking van de ruimte voor de sportvoorzieningen op zich.

Vergelijkend overzicht ruimtebehoefte (indicatief)				
	Huidig	Model 1	Model 2	
Voetbal	54.000	50.000	50.000	m ²
Korfbal	8.000	geïntegreerd	geïntegreerd	m ²
Zwembad	7.200	7.200	2.000	m ²
Tennis	6.000	3.200	3.000	m ²
Sporthal	2.000	2.000	2.000	m ²
Fitness	800	1.000	1.000	m ²
schoolsport, hardlopen, korfbal	3.000	17.900	18.200	m ²
parkeren	8.500	7.500	10.000	m ²
multifunctionele accommodatie	0	0	900	m ²
speelhal	0	0	500	m ²
evenemententerrein, ligweide	0	0	15.000	m ²
TOTAAL	89.500	88.800	102.600	m²

Uit het overzicht blijkt dat door clustering ruimtewinst te behalen is. Binnen de bestaande ruimte zijn door herstructurering meer voorzieningen te realiseren. Met een relatief beperkte uitbreiding van circa. 1 hectare kan het voorzieningenaanbod zelfs nog verder worden uitgebreid.

5.3 Hoe verder?

Dokkum heeft momenteel een traditioneel, maar voldoende sportaccommodatieaanbod. Kwalitatief gezien is er aanleiding om een aantal voorzieningen aan te passen. Daarnaast wil Dokkum zich in economisch en maatschappelijk opzicht verder ontwikkelen.

Dokkum richt zich op een positie als Regiostad met een trekkersfunctie. Die functie zal in vele opzichten gestalte moeten gaan krijgen. Wie mensen, bedrijvigheid en middelen wil trekken, moet een bepaalde kwaliteit uitstralen. Ook op het gebied van sport en sportaccommodaties. En op de daarmee nauw en minder nauw verbonden terreinen als onderwijs, zorg, recreatie et cetera.

Die uitstraling kan geschieden door de bestaande accommodaties kwalitatief op een hoger peil te brengen. Daarmee laat Dokkum mogelijk kansen liggen om zich echt te herprofilen. Bestaande sportfuncties kunnen bijvoorbeeld kansen bieden voor herontwikkeling tot een andere economisch aantrekkelijke functie. Het structuurplan moet hiervoor de richtingen aangeven. Gezien de compacte schaal van Dokkum biedt clustering van sportfuncties een groot aantal kansen:

- kansen om ruimte vrij te spelen;
- kansen om Dokkum een aantrekkelijk vestigingsklimaat te geven;
- kansen om verenigingen meer mogelijkheden en meer kwaliteit te geven;
- kansen om sport te ontschotten en onderwijs, zorg en andere functies in de sportaccommodaties te laten manifesteren;
- kansen om de sportdeelname te verhogen;
- kansen om het accommodatiegebruik te intensiveren;
- kansen om het activiteiten aanbod te verbreden;
- kansen om partijen (overheid, non-profit, commercieel) meer samen te laten werken.

De twee modellen geven allebei een groot aantal mogelijkheden om die kansen te grijpen, model 2 op een meer ambitieuze wijze dan model 1. Dat binnen die modellen nog verschillende keuzen mogelijk zijn, is logisch. De modellen moeten dan ook niet als absoluut worden gezien, maar als een menukaart. Al naar gelang de honger kunnen meer gerechten worden gekozen, en per gerecht kan de samenstelling ook nog naar believen worden vastgesteld.

De modellen zijn locatieloos. De voorzieningen die nu op meer locaties gelegen zijn, zijn op één locatie samengevoegd. Dat wil niet zeggen dat in de toekomst al die functies ook daadwerkelijk op één locatie zullen liggen. Er kunnen motieven zijn om sommige onderdelen juist niet te centraliseren. Motieven om juist wel te clusteren zijn:

- ruimtelijk: beperking ruimtegebruik, gezamenlijke functies (parkeren, entree, kleedruimte, horeca,...);
- financieel: door gezamenlijke functies en 'ruilverkaveling' minder en efficiënter investeren. Mogelijkheden voor PPS constructies;
- beheer: schaalvoordelen door gezamenlijk inkoop, schoonmaak et cetera;
- management: één parkmanager verbindt verschillende partijen;
- marketing en promotie: presentatie als regiosportcentrum, en de uitstraling daarvan op de diverse onderdelen.

Om tot een nieuw sportpark te komen is nog een lange weg te gaan. De behoefte is in beeld, de kansen om meer te bieden dan in de huidige situatie zijn legio. Als de gemeente besluit om een nieuw model sportcentrum te implementeren, volgt een groot aantal nieuwe stappen en zullen vele klaphekjes moeten worden gepasseerd. Zo'n proces kan er als volgt uitzien:

